

М. ДОЛЕНГО

ЗЕЛЕНЕ ТЛО

А ти помнишь мое рождество? Как горел,
Как сверкал тот фабричный дымок за мостом?
И в сверкании дерев в ботанический сад,
Точно в чащу латинских названий, входил я
с тобой.

Г. Петников

LINNAEA BOREALIS

Зелене, вічне і широке вкриває листя землю вщерть і щиро, не
про око — нога вгрузає.

Підноситься на сантиметри вгору стрункий, стрільчастий, білий
цвіт — *memento vivere, memento mori!* — пора травнева.

А з сосен лупиться кора, немов колон днедавніх фарба; під ними
темно і просторо-тьмяно, стоїть хрестом зеленим ранник.

Частує легені живиця, грушка пахне — білявкою, несміливим кохан-
ням та вісімнадцятим, сантиментальним віком.

Готична тиша непорушно снить, бо дачники сюди не приїзжать,
і тільки тінню қарного бандита загрожують околиці глухі.

І саме тут ховається ліннея, великому Ліннеєві присвячена — хи-
лити побожні дзвоники на мох.

П. ТИЧИНІ

На піску розлито озеро.
Зупинився при березі бір і став осторонь.
Виріс веріс бузковий,
а в озері вереск рожевий
і скільки там люблених та лебединих.
Пішов по гилках поговор — зарозумілий.
Наїжилось сонце крізь сосни зарошені.

ГАРД

Про граніти — далі окремо.
Їх далі, їх грані, їх рими
Буг поніс, забравши в оберемок.
От він, гори в боки встав, охриплий,—
Гвоздиками квітчаний червоно,
Виноградовим диким гроном.

„NYMPHAEA LOTUS“

Коло ботсаду — об'ява:
Квітнуть египетські лотуси
білі та сині.
За вхід,
як звичайно, десять копійок.
Еліптичне, зубчасте латаття
Має вирізку, наче проділь.
А квітки піднесено-зважені
— Стажу сім тисяч років.

Лотуси білі, дрімучі
В бетонованому басейні,—
Їх із нимфеями в Сеймі чи в Сені
Спільний колір та рід римує.
Латаття широке, зубчасте
З проділем англійським на листках.
Наче хиже зворушене щастя,
Підводиться квітка ярка.

ДВІ ГРЯДКИ

Тирса
та, що шелестить
у відомій п'есі.
А побіч срібно-золотих
гайстр степових
галайстра.
Мариться степ
— вусатий.

PRO CORDE MEA

... Про Дінець і гори крейдяні.

„Litterae“

Коло Кремінної кремінь
На крейді, і перша шахта.
Там я досліджував ревню
Болота, і вправлявся на шахах.

Чаклунове зілля цирцея,
Памя'таєте — Одиссей...
Як відомо, в коханні герць є,
Про що навіть Дарвін: yes, sir.

І записано з вуст народніх:
Одна пара... друга пара...
Зветься: половий добір,
Сублімована хіть — пара.

А мені — спізнілу ніжку
За докірливий брати натяк,
І кохати кохану жінку
Та ім'я з „Онегіна“ — Таня.

Білим мохом укрито багна,
Сховано до спец-літератури.
Та й на серці (що в лапках) бганка
Вирівнялась без рути.

Затінки соснові та арени,
Над Дінцем волохаті гори.
По вільхових, глибоких нетрах
Водяних горіхів чорні роги.

ГАЇНА

Хлорофілового життя
Невтомний, зелений спокій
Зависає, тяжить і тягне,
Відбуваючи сонцеві строк.

Невичерпні, як Азія людська,
Стихийні, мов дрібна буржуазія,
Суспільств рослинних многоцвітні касти.
В їх плині фітосоціологові вгроз зір.

Бо законам корилися бук, граб, дуб,
Як змагалися з осокою чи ковилою,
Гай підносячи февдальний, грубий,—
Над шатровим степом Вавілон.

В ОБЛОЗІ

В облозі гай. У балці, наче в шанцях,
Покривлено та виснажено дуб.
Злетить листок сумним листом од бранця
В дерзку траву, в держкий осінній дум.

Над річкою південних схилів крейду
Латає синім запашний гісоп.
Вертає сонце з вогняного рейду
В бузково-сірий, волохатий сон.

Одужуючи, згадував я зрання,
Зірками в небо вписаний, кінець.
Як твє відходило кохання,
Щоб полинцем захолодити гнеть.

БЕЗ НАЗВИ

Не зраджують яркої згадки
За теплий та веселий засіб
Гаї в високому Донбасі,
Третичних пралісів нащадки.

Червоні пальці — східній арум.
Зазеленіли струсів пера.
А вколо промисловість яру
Списали в схудлих пальцях пера.

БАЛАДНИЙ НАТЯК

Степ. Кам'яна баба,
 А їй на чоло орел.
 ...На Полтавщині баба
 — жінка,
 І річка така
 — Орель.
 Деревій волохатий, дикий,—
 З жовтими очима печеніг.
 Фальцфейнової полтавки
 скрики,
 Стріл і погляду
 панського ніж! —
 — ність.

БЕСТАШ-ГОРА

Стромà. Кам'яне гарнася,
 Заплелися в гудж горби.
 Уявляй, що ти на Парнасі
 І, наспівуючи, роби.

 Скільки загадок тут маячить,
 Вираховуй вагу їх цін...
 Тло творять: тюльпан гарячий
 Та етюдно-синій гіяцинт.

УЗБЕРЕЖЖЯ

Там, де праця — подвійно-солонà,
 А крізь вічка у неводі — світ,
 Підносить морська насолода
 Схвильований голос свій.

 Надійним, капустяним листям
 Катран поклався на пісок,
 Розгубився невизнаний хист мій
 Між живими хрестиками, білими, як сон.

 Засинив полинцевий острів,
 З фаху чинбар, кермек.
 Хоч і зілля, а здібності гострі
 Має мерявий кметь.

 Молочна — річка. Кисілеві
 В солончаках їй береги,
 Де сарсазан росте на глеєві,
 В цілющому гидові.

КІНЦЕВИЙ ВІЗЕРУНОК

На жовтому
— жовтий льонок,
На голому
— він, одинокий.
Стриснув через нього коник
та й зник.

Вузьких листків обмаль,
В зеленій купалочці мов би.
А з квіток заострожених пах
По гарячих розлився пісках.

Харків VIII — IX 1928 р.

МАМОНТОВ

КНЯЖНА ВІКТОРІЯ

Трагікомедія на три розділи (9 одмін)

ДІЙОВИЙ ПЕРСОНАЛ:

Княжна Вікторія.
Князь Радомський — її батько.
Генерал Букалов — комендант монастиря св. Пантелеймона.
Хома — генералів денщик.
Баронеса Ельвіра фон-Тільбаум.
Себастьян — її кузен.
Даша — баронесина служниця.
Сидір Макарович Макуха — землевласник і цегельник.
Старець Порфирій.
Єфрейтор Щербак.
Полонений жебрак.
Вавила
Кирило
Саватій
Євлампій

} Ченці монастиря
св. Пантелеймона.

Ченці, салдати, партизани. Час — кінець 1919-го року.
Місце — монастир св. Пантелеймона, на лівому березі Дністра.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

І. МІДЯНИЙ КЛЮЧ

Зал монастирського готелю. По кутках — майно біженців, що заховалися за монастирськими мурами. За вікнами — монастир св. Пантелеймона з високою давньою вежею. Пізній листопад. На позолочених хрестах горить ясний ранок. В повітрі розливається монастирський дзвін.

Себастьян (стоїть перед вікном і наспівує).

На воздушном океане,
Без руля и без ветрил,
Тихо плавают в тумане
Хоры стройные светил...

Макуха сидить на своєму майні і з великим смаком їсть ковбасу з булкою.

Макуха. Сьогодні неділя. Архімандрит буде службу править...
Чуєте, паничу?

Себастьян. Ну?

Макуха. От вам і ну! Нада богу молитися, а не пісень співать.

Себастьян. Цікаво! А ви що робите?

Макуха. А що ж я? Ось підживлюся ковбаскою — щоб у животі не бурчало — та й марш до церкви.

Себастьян. І на вашу думку, з таким-о черевом можна молитися?

Макуха. Ну скажіть на милость, до чого тут черево? Хіба людина бальбухами богу молиться, чи що. А душа в мене... Е, та що там з вами балакати!

Себастьян. А все ж таки цікаво: скільки ви захопили з собою ковбас та сала, коли тікали з вашої Перещепини?

Макуха. А вам що до того?

Себастьян. Ну як же що? Ось другий місяць, як ми сидимо в цьому монастирі... Невідомо, скільки доведеться ще просидить...

Макуха. Ну то що ж?

Себастьян. А те, що запаси в монастирі невеликі і може доведеться... реквізувати дещо з ваших пакунків.

Макуха (аж підскачив). Як то так?

Себастьян. А так, пане добродію: на загальну користь.

Макуха. Та що ви, господь з вами! Хіба ви більшовики, чи що?

Себастьян. Шановний Сидоре Макаровичу! Коли мене мучить голод, я відчуваю, як на моїх пальцях виростають пазурі. Це — закон життя, а не більшовицький декрет.

Макуха. Чи бач, що вигадали! Де ж таки є такий закон? Хіба ми не християни, чи що? Ну, скажіть на милость!

Себастьян. Християни? Ха-ха-ха! Ви? З вашим черевом? З вашим масним обличчям? Ха-ха-ха! О, sancta simplicitas!

Макуха. Далося йому те черево!

Хутко проходить Хома.

Себастьян. Ну що, Хома, сьогодні буде пошта?

Хома. Буде, паничу! Неодмінно буде! Генерал так матюшиться, що аж іскри із рота скачуть!

Себастьян. То це значить, що...

Хома. Так-так! Не сумнівайтесь! Я вже зучив їхню математику так, що далі нікуди!

Себастьян. А куди це ти поспішаєш?

Хома. Та куди ж, як не до отця Вавили? Це ж — наша контр-розвідка! От довоювались! Ха-ха-ха. (Виходить).

Макуха (вовтузиться коло своїх пакунків). З таким народом багаті навоюєш. Де б на фронті з більшовиками битися, а вони тут реквізицію розводять...

Себастьян. Ну, значить, — сьогодні великий день: з Тирасполю привезуть листи й газети!

Макуха. Та що з того?

Себастьян. Як? Ми ж — в облозі! Наша доля вирішується там, під Харковом, на великих бойовищах... Невже ви навіть цього не розумієте?

Макуха. Е, що там розуміти! Доки там щось вирішиться, то тут тебе без Леніна живцем з'їдять!

Себастьян. Ха-ха-ха! Он що! Ваш патріотизм не виходить за межі ваших лантухів.

Макуха. А дозвольте, паничу, запитати, де ваш патріотизм. У манахів під рясою?

Себастьян. Я, пане добродію, до породи патріотів зовсім не належу! Зарубайте це в себе на носі і не бризкайте на мене слиною ваших дотепів!

Макуха. А для чого ж ви тутечки заховалися?

Себастьян. У кожному разі не для того, щоб захищати ваш ковбасний патріотизм! (Одвертається).

Макуха. Скажіть на милість! А в самого ковбаса з язика не сходить...

Баронеса фон-Тільбаум, за нею — Даша з собачкою на руках.

Баронеса (до Себастьяна). Ах, mon cher! Мімі доводить мене до божевілля!

Себастьян (прикладається до ручки). Коли Мімі, то це ще нічого, дорога кузино: вона не з породи патріотів.

Баронеса. До чого тут порода патріотів? Ах, Себастьяне! Я завжди казала: ваш язик — ваш ворог! (До Макухи). А, monsieur Макуха! Добрий день!

Макуха. Доброго здоров'ячка, Ельвіро Федорівно! Дозвольте ручку? (Прикладається)

Баронеса. Уявіть собі, панове, що в нашому монастирі немає навіть поганенького песика!

Макуха. А нащо він вам?

Баронеса. Ах, cher ami! Мені він не потрібен, як і вам. Але ж Мімі теж жива істота!

Макуха (сміється). Чи бач, про що клопочуться!

Баронеса. Ну от! Для вас це — дурниця, а бідна Мімі так мучиться... Ах, чоловіки ніколи не розуміють жіночих страждань. (До Даші). Дай їй сюди! (Бере собачку на руки). Бідна!

Себастьян. Доведеться вашій Мімі постригтися в черниці!

Даша. Фрр...

Макуха. А воно таки справді погано! Я по собі помічаю. Не дарма ж говориться: всякое диханіе...

Баронеса. Так, так! Ах, мерщій би виганяли тих навіжених більшовиків! Я так замучилася в цьому монастирі!

Себастьян. Що ви кажете, кузино? Ви ж так захоплені цією монастирською екзотикою!

Макуха. А манахи за вами юрбою ходять!

Баронеса. Так, алеж, панове, для життя потрібен комфорт, родина... А в цьому готелі навіть мила порядного не добудеш! Ні, ні! Це — жах! Жах! Мені не витримать цього! От і Мімі — теж...

Себастьян. Нічого, баронесо, будемо чекати добрих вістей: сьогодні буде поштова контрабанда.

Баронеса. Ах, якби то! Мені генерал казав! Будемо чекать, Себастьяне! Чекати й молитися. Це — єдине, що нам лишилося. (До Даші). Ходімо! Сьогодні архімандрит служить.

Макуха. Дозвольте, Ельвіро Федорівно, й мені з вами?

Баронеса. Будь ласка! (Виходить з Макухою).

Себастьян нишком затримує Дашу.

Даша. Та ну бо, паничу, не пустуйте!

Себастьян. Стривай, голубонько! Тобі набрид монастирський жуліш?

Даша. Авжеж!

Себастьян. А ти бачиш он ті лантухи?

Даша. Бачу!

Себастьян. А в них повно ковбас та сала!

Даша. Ну то що?

Себастьян. Як що? На куховарню їх!

Даша. Та вони ж Макушини!

Себастьян. Дурниця! На всіх вистачить!

Даша. Ну, гаразд! Тільки — як баронеса дозволить. (Хоче йти, Себастьян хапає її за талію). Та пустить бо, паничу!

Себастьян. А двері на ніч нащо замикаєш? Ах, ти ж, чортинятко!

На порозі — генерал Букалов.

Даша (пручається). Ви ще гірше за манахів! Ну, гетьте ж бо! (Виривається й біжить).

Генерал. Pardon! Хо-хо-хо...

Себастьян. Ат, чорт! Вибачте, генерале!

Генерал. Молодий чоловіче! Я — комендант монастиря св. Пантелеймона і мушу покликати вас до порядку. За монастирським статутом флірт і таке інше — рішуче забороняється!

Себастьян. Шановний генерале! На те ж і закони, щоб їх порушували.

Генерал. Тільки не ті, для кого вони написані, а ті, ким вони написані.

Себастьян. А опріч того — за монастирським статутом — молодшим наказано жити за прикладом старших...

Генерал. А тому?

Себастьян. А чому, генерале, ваші вуси завжди закручуються на 90 градусів під поглядом княжни?

Генерал. Хо-хо-хо...! Це, пане Себастьяне, традиція славетних гусарів! Але ж — що за порівняння: княжна Вікторія і Даша!

Себастьян. За смак не буде суперечки.

Генерал. А проте — ця пейзажочка — гарненький сюжетик! І коли б не... (Побачивши князя з княжною). Княжна Вікторія! (Чепуриться).

Себастьян. Бажаю вам успіху, генерале!

Генерал. Куди ж ви?

Себастьян. Я не люблю екзальтованих жінок. (Виходить).

Князь Радомський під руку з княжною.

Князь. Тільки без ах і ох! Я — старий салдат і не виношу сантиментів.

Вікторія. Ну, я не буду! Не буду! Ах, генерале!

Князь. Ну от: знов „ах“!

Генерал. Добрий ранок, княжно! (Прикладається до руки). Що з вами, дорогий князю?

Князь. Нічого, генерале! Нічогісінько!

Вікторія. Неправда! Папа зовсім погано! Я ледве вивела його з церкви...

Князь. Тихо, тихо, дочко! Поганенький трюк серця і більш нічого! Ніяких „ледве“!

Генерал. А все ж таки, князю, ви не бережетеся: у ваші роки вистоявати...

Князь. Мої роки, генерале, недалеко від ваших. Пошукайте для своїх сентенцій когось молодшого!

Вікторія. Папа! Чи таки ж можна так...

Князь. Тихо, княжно, тихо! Пошти ще нема?

Генерал. Зараз мусить бути! Я послав Хому.

Князь. Ха! мусить бути! А ви певні, що вашого контрабандиста не повісили разом з його поштою?

Генерал. Можу поручитися!

Князь. Хіба банди повстанців не зо всіх боків оточують монастир?

Генерал. Наш поштар ходить таємними стежками.

Князь. Ну, гаразд! Я піду. До побачення, генерале.

Генерал. На все добре, князю!

Князь. Не турбуйся, дочко. Я ще можу ходити без поводатиря. А от генералові потрібен об'єкт для сентенцій: залишся! Ха - ха - ха... (Виходить).

Вікторія (опускається на стілець). Як я натомилася!

Генерал. Я дуже поважаю князя, але не хотів би бути на вашому місці.

Вікторія. Ах, не в тім річ! Я люблю батька.

Генерал. А в чім же?

Вікторія (ніби сама собі). Другий місяць серед цих задущливых стін... Що робити? Вірити, молитися... Доки? (Раптом гаряче). Генерале! Скажіть одверто: ви вірите в нашу армію? В наш порятунок? В Росію?

Генерал. Що за питання, княжно? Як салдат і патріот — я мушу вірити!

Вікторія (випростовується). Фальш, генерале! Фальш! Повсюди фальш. Одні не вірять в бога й моляться, бо вони ченці! Другі — не вірять в отчизну і несуть її прапор, бо вони патріоти, треті — розпутничують і проповідують мораль, бо на них маска порядности... Фальш! Гидота! Порожнеча! І виходу — нема... (Знов опускається на стілець).

Генерал (з оглядкою підсувається до княжни). Люба княжно! З вашою красою можна добути цілий світ! (Бере її руки). Тільки треба захотіти... Напружити волю до життя... Є вихід! Є порятунок!

Вікторія. Де?

Генерал (витагає з кешені ключ). Ось! У цьому мідяному ключі.

Вікторія. Який же вихід? Куди?

Генерал. На волю! На широкий світ! Куди захочете!

Вікторія. Яким же чином? Ми ж — в облозі! Навколо нас лютують більшовицькі загони! Червоні партизани!

Генерал. І все ж таки цей ключ влюбий момент може відкрити вам шлях до життя, до культури, до комфорту... до всього того, що украла в нас ця підла революція!

Вікторія. Генерале! Я нічого не розумію! Кажіть ясніш!

Генерал. Добре! Тільки це — абсолютний секрет!

Вікторія. Ну гаразд! Кажіть же!

Генерал. Дивіться сюди! (Підводить княжну до вікна і показує їй на вежу). Бачите?

Вікторія. Бачу: башта святого Аристарха, де молиться старець Порфирій.

Генерал. Нехай собі молиться! Важно те, що ця башта стоїть над самісіньким Дністром.

Вікторія. Над страшною кручею!

Генерал. Так! З цього боку наш монастир абсолютно непідступний.

Вікторія. Ну, далі, далі!

Генерал. А далі — тільки пам'ятайте: під абсолютним секретом! — Далі — цим ключем можна відкрити таємний вихід з башти на річку. Ну, а там — маленький катерок і ми — на тому боці! На волі! За кордоном!

Вікторія. То в чім же справа? Чого ми сидимо в цьому монастирі?

Генерал. Е, дорога княжно, ця справа далеко складніша, ніж вам здається. По-перше, наш катерок дуже маленький і призначається він лише для архімандрита та дорогоцінних речей, що мусять бути вивезені разом з архімандритом.

Вікторія. Ах, он як!

Генерал. Так, так! Тут ураховується кожен вершок місця і кожен фунт ваги! Инакше не можна. По-друге, архимандрит передав мені цей ключ, як певну гарантію — лише за умовою, що я боронитиму монастир до останнього патрона і нікого з біженців на катер не допущу.

Вікторія. Як же ви хочете порушити...

Генерал. Стривайте, мила княжно. До цього часу я був вірним контр-агентом його високопреподобія: я zorganizовав оборону монастиря і буду триматися доки це в моїх силах. Ну, а далі...

Вікторія. Що ж далі?

Генерал. А далі — я хочу бути вашим покірним слугою!

Вікторія. Ви забуваєте, генерале, що я не сама.

Генерал. Ні в якому разі! Князь буде поруч вас.

Вікторія. Значить — цілих два місця?

Генерал. Так, дорога княжно! І разом з тим (опускається на коліно і жагуче хапає її руки) — усе моє життя.

Вікторія (суворо). За яку ж ціну, генерале?

Генерал. За твій поцілунок! За твою любов! Томо! Не мучь мене... Я далі не можу... Я божеволюю...

Вікторія. Стривайте, генерале! А коли я не дам вам цієї ціни — тоді як буде?

Генерал. (раптом підводиться, несамовито). Тоді... тоді бандитам заплатиш тією ж самою ціною!

Вікторія (б'є генерала по обличчю). Мерзотник!

В цей момент — Хома з поштою.

Хома (розгублено). Ваш-дітство! Пошта...

Генерал. Дур-р-р-бас! (Іде розлючений, на ході повертається до княжни). А ти — ноги мої цілуватимеш за твій ляпас! (Виходить).

Вікторія. Це — мова кохання, генерале! Ха-ха-ха... (З гістеричним реготом виходить).

Хома. Аж ось коли і в нас революція починається: генералів б'ють. Ну, тепер — держись, Хомо! (Іде).

2. АРМІЯ ГЕНЕРАЛА БУКАЛОВА

Манастирський парк у листопадових фарбах. Сонячний день.

Даша (женеться за Мімі). Мімі! Мімі! А щоб ти їй облупилася!

Хома (назустріч Даші). Ти куди!

Даша. Та за Мімі бігаю, бодай вона сказала!

Хома. А нащо тобі Мімі?

Даша. Хіба мені? Баронеса звеліла!

Хома. А баронесі нащо?

Даша. А хіба я знаю!

Хома. Плннь ти на це діло! Хіба тепер така політика, щоб за собаками бігати?

Даша. А що?

Хома. Як що? Генералові пику набито!

Даша. Та брешеш?

Хома. Їй же-бо! На моїх очах! Ха-ха-ха...

Даша. Та хто ж то насмілився?

Хома. Ге-ге! Є такі! Ти думаєш у панів як? Він — до пазухи, а вона — бац по пиці! — Пардон мусью! Ха-ха-ха... Я за п'ять літ зучив їхню математику, як своїх п'ять пальців!

Даша. А в мене аж голова макітриться од цих панських звичаїв! І чого я дурна потарабанилася за цією баронесою? Якби можна — зараз би покотила на село, додому!

Голос баронеси: „Даша! Дашета!“

Даша. Агов! Зараз!

Хома (ніби до баронеси). Пардон, мадама! Можете подождать: за комір не капа. (До Даші). Слухай ти, Дашето! Я помічаю, що наша фортеця на ладан дише. Сьогодні наші пани щось невесело газети читали. Мабуть, доведеться салом п'яти мазать...

Генералів голос: „Ать-два! Ать-два! Лівою!“

Хома. О! Генеральська армія суне! Не дадуть таки побалакати з дівчиною!

Даша. Ну, кажи мерщій!

Хома. А кортить почути? (Хоче обняти її). Ех, ти зозулько!

Даша (одштовхується). Фердон, мусью! (Біжить).

Хома. Ха-ха-ха... От навчив собі на лихо! Ну, стривай, доберуся я до тебе! Ми ще не таку математику зучимо! А дівчинка ж як пуп'янок. (Не без галантності посилає їй поцілунок і біжить у другий бік).

Під командою генерала Букалова марширують наспіх мобілізовані ченці (в підтиканих підрясниках).

Генерал. Ать-два! Ать-два! Животи підтягніть, чор-р-рт би вас забрав! Ать-два! Лівою! Лівою! Голови, голови вище! Ать-два! Ать-два! Ро-та. Стій!

Ченці зупиняються. Генерал обходить фронт.

Генерал. Ну-ну! Хто там ворухиться?

Чернець Євлампій. Дозвольте рабу божому Євламπίю носа висякати?

Генерал (розлючений). Мовчать! Що це за розбещеність? Я тисячу разів казав: до команди „оправиться“ — стій, як укопаний! Щоб жоден мускул на тобі не здригнувся!

Євлампій. Помилуй мя боже! У рот же каплеть!

Генерал (несамовито). Мовчать! С-сукин син! Я з тебе кров по каплях виточу! Я вам покажу, що значить фронт! Марш у карцер! (Євлампій виходить). Це вам не кадилом махать! А попадетесь більшовикам у пазури — вони вас живцем на палі посадять! Жили з вас по-вимогутують. (Тонем команди). Кр-ру-гом! Бігом — арш!

(Виходить за ченцями). Баронеса з отцем Вавилою. За ними — отці Кирило та Саватій. Позаду — назирцем — Макуха.

Баронеса. Я навіть подумати не можу: що буде з нами, з Росією, коли бог не допоможе нашим славетним генералам!

Вавила (басом). Подай господи! Молимося, баронесо, денно іночно! Сядемо! (Сідають на ослончику).

Кирило (до Саватія). Чуєш? І ношно! Хе-хе-хе...

Саватій. Блудить Вавила! Похоть велія в нього! Ох-хо-хо! І аз не без гріха! (Проходять мимо).

Баронеса. Сьогодні такий сумний день. Барон нічого не пише...

В газетах—більшовики наступають по всьому фронту... Ах, який це жах!

Вавила (бере її руку). Не бійтеся, баронесо! Наша контр-розвідка стежить за кожним їхнім кроком. А в крайньому разі я заховаю вас у такому місці, що сам диявол не догадається.

Баронеса. Справді?

Вавила. Будьте певні!

Баронеса. Ах, як це мило з вашого боку! Значить—ви мій справжній друг? Mon bel ami! так?

Вавила (підсувається). Як перед господом богом!

Баронеса (захоплюється). І ви—такий дужий! Такий... волохатий! Ва-ви-ла! Ха-ха-ха...

Вавила. На одну руку трьох баронів не вистачить! Хо-хо-хо...

Баронеса. Ах, який колос!

Вавила (хапає її вище ліктя). Задушу в лобизаннях!

Баронеса. Ай! Боляче!

Макуха (раптом виходить з-за дерев). Що ви робите, отче Вавило? Хіба ж таки можна у чернечому чині на жінок накидатися? Ну, скажіть на милість!

Вавила. А вам, добродію, я не радив би совати свого носа туди, куди вас не кличуть!

Баронеса. Ах, ну що це таке!

Макуха. Ну, вибачте, пан-отче! Баронеса—жінчина, за них нема кому тут заступитися...

Вавила. Не турбуйтеся, Сидоре Макаровичу. (Показує свій масивний кулачище). Ось, бачите?

Макуха. Та бачу...

Вавила. Першому, хто наважиться порушити спокій баронеси...

Баронеса. Панове! Ну що це за суперечки? Запевняю вас, Сидоре Макаровичу, що ніхто не робить мені жодних прикростей!

Макуха. Ельвіро Федорівно! Я ж сам бачив...

Баронеса. Ах, mon cher! Ви хочете буги роялістом більшим, ніж сам король! Залиште! А де моя Мімі? (Гукає). Дашето! Дашето!

де, Вавила за нею. Макуха теж хоче йти за ними, але Вавила показує йому поза спиною кулак, і він залишається. Свисток. Біжить Хома.

Макуха. Хома! Хома!

Хома. Ніколи! Генерал свистить!

Макуха. Та ну бо! На одну мить!

Хома (підходить). Ну чого ви?

Макуха. Ось послухай, голубчику! Що якби ти довідався: чи до баронеси ходять... Той... Ночувати? А я б тобі за це на чай дав! От святий хрест!

Хома. А нащо воно вам, Сидоре Макаровичу?

Макуха. Ну хіба ж ти не розумієш? Занудиться ж може чоловік! А тут—ось під боком... Хе-хе-хе...

Другий свисток.

Хома (руку під козирьок). Єсть, ваш-дітсво! (До Макухи). Ідіть цієї ж ночі.

Макуха. Якби ж узнать...

Хома. Я вам кажу—йдіть!

Макуха. А коли попередить хто-небудь?

Хома. Ні чорта! Ставайте в чергу! А на чайок—не забудьте. (Біжить).

Макуха. Ну що ж — так чи не так, а поспробувать можна... (Іде).

Чути фісгармонію: „Dies irae“.

З протилежного боку з'являється старець Порфирій (з костуром). Побачивши його, Макуха осмикується й урочисто підходить за благословенням.

Макуха. Благословіть, отче Порфирію!

Порфирій (гострим поглядом придивляється до Макухи і говорить суворо та грізно). Сказав господь проклятим: одійдіть од мене в огонь вічний, до диявола та аггелів його.

Макуха (перелякано). Та що ви, батюшко!

Порфирій. І ще сказано в святому письмі: кого не могли погубити змії в пустині, того погубив блуд у землі Медіямській.

Макуха. Ну, скажіть на милість!

Порфирій. Одверзлася безодня темного полум'я! І бруд, і сморід, і п'їтьма — у хмарах духу. (Замахується костуром). Геть! Геть од Аристархових святинь! Хто божий храм розтлить, того розтлить господь.

Макуха (з жахом). Та куди ж геть? Господи, помилуй мене грішного! (Хутко виходить).

Порфирій (тихо, сам до себе). У пристрастях гріховних горить земля... Палають соромом хрести на храмах... Боже! Помилуй мя, яко немощен есмь...

Княжна Вікторія і Себастьян.

Вікторія. Дивіться: старець Порфирій. Який у нього моторошний вигляд! Мені здається, що це — людина з іншого світу.

Себастьян. Я хочу познайомити його з баронесою.

Вікторія. Ах, Себастьяне! Як вам не сором!

Порфирій (побачивши Вікторію, здригується, одсакується і ніби одбивається од нападу темних сил). А-а! Дочка Содомова! До храму божого підступавеш! Отруту в поглядах несеш!

Себастьян. Заспокойтеся, отче!

Вікторія (до Себастьяна). Мовчіть!

Порфирій (грізно підносить костур). Зупинися, блуднице! Не кидай в душу стріл, напоених отрутою! Ти — прах земний! Ти — смерть і пагуба! У твоїх чашах — блуд і кров!

Вікторія (хапає Себастьяна за руку і з жахом шепче). Блуд і кров...

Порфирій. Дивіться: над баштою святого Аристарха — чорний крук! То — божий знак! Горе! Горе тобі, Содоме нечестивий! (Одходить).

Вікторія. Блуд і кров...

Себастьян. Що з вами, княжно?

Вікторія. Себастьяне! Це — пророцтво!

Себастьян. Ха-ха-ха! В добу електрики і радіо ви вірите в пророків!

Вікторія. Ах, нічого ви не тямите вашим циничним розумом!

Себастьян. Значить — ви серйозно?

Вікторія. Річ не в пророках!

Себастьян. А в чім же?

Вікторія. Гляньте на ту башту!

Себастьян. Ну?

Вікторія. Колись — давно, давно — молився в ній святий Аристарх... Тепер там молиться що-ночі старець Порфирій...

Себастьян. На те він юродивий! Ну, далі.

Вікторія. Так: тут є щось дивне. Нехай це — юродство! Навіть божевільня! Але ж воно горить таким чистим полум'ям. Подивіться,

Себастьяне: ця башта підноситься над нами, як крик одчаю! Як конвульсивний жест нашого жахливого життя!

Себастьян. Дорога княжно! Ваша екзальтація...

Вікторія. Ні-ні! Ви ж тільки подивіться, що робиться! Більшовики беруть місто за містом! Ми — в облозі! Ми що-години можемо загинути під ворожим ударом... А наш комендант... торгується за дівочу честь!

Себастьян. Не нервуйтеся, Томо! Наш корабель розбито. Стихія грається уламками. В такому становищі нема ні „ми“, ні „нашого“. Радість моменту — найвища мудрість. Коли хочете, найбільший героїзм. Та це — між іншим. А що значить ваш натяк на дівочу честь?

Вікторія. Сьогодні генерал купував мене.

Себастьян. Як?

Вікторія. Так, як купують продажних жінок.

Себастьян. От дурень! Ну і що ж?

Вікторія. Я дала йому ляпаса.

Себастьян. Не може бути?!

Вікторія. Невже це дивно?

Себастьян. Ні! Це — жахливо! Як комендант, він може лишити вас без харчів! Може зовсім викинути з цієї фортеці!

Вікторія. Значить, на ваш погляд, я мусила... піти назустріч?

Себастьян. Ні, але ж... одмовляти в такій формі... Ах, княжно. Що ви наробили? Хіба й без того мало неприємностей з нашим генералом? Ні, ви мусите зараз же помиритися!

Вікторія (з вибухом обурення). Ні за що!

Себастьян. Неодмінно! Я беру на себе це завдання!

Вікторія. Даремний клопіт, бароне!

Себастьян. Не забувайте, що ви не сама: на ваших руках батько.

Вікторія. Батько? Ви кажете — батько?

Себастьян. Так, так, княжно!

Вікторія (раптом захоплюється сльозами). Папа! Мій хороший папа... (З одчаєм). Ну, що ж, я можу? Кажіть, Себастьяне! Кажіть!

Себастьян. Я йду до генерала і він зараз же попросить у вас вибачення. Почекайте! До-речи, ось і князь! (Виходить).

Князь — з люлькою в зубах.

Князь. Ти плачеш, Томо?

Вікторія. Ні, папа! Нічого! Це — жіночий сантимент... Я знаю: ти не любиш цього... Вибач... Як хороше ти грав зараз!

Князь (гладить її по щоках). Негаразд, дитино, негаразд! Настрій чи подія?

Вікторія. Ах, ні! Так... Дурничка: посварилася з генералом...

Князь. Не люблю я цього буфона в генеральському мундирі! Він образив тебе!

Вікторія. Ні, ні, папа! Ти не думай нічого поганого. Ми лише не погодилися в деяких питаннях... І наговорили одне одному неприємностей... Дурниця!

Князь. Не лукав, княжно!

Вікторія. Ні, ні, папочко... Ось він іде з Себастьяном... Мабуть, буде просити вибачення... Ти, папа, залиши нас tête-à-tête! Піди з Себастьяном! На один момент!

Князь (одходить). Негаразд, княжно, негаразд!

Себастьян і генерал Букалов.

Князь (бере Себастьяна під руку). Молодий чоловіче! Я хочу показати вам, як дурних у решето ловлять.

Себастьян. Я до ваших послуг, шановний князю! (Виходять).

Генерал. Княжно! Я не хотів образити вас... Вибачте!

Вікторія (немов у трансі). Вибачте й ви! (Простягає руку).

Генерал (припадає до руки). Я радий! Я дуже радий! Це було якесь безумство... Кров затопила мені мозок... Вибачте, дорога княжно!

Вікторія (з огидою вириває руку). Досить, генерале!

Генерал (з ледве помітним сарказмом). Ну, навіщо ж такий колючий погляд? Ах, Томо! Якби ви знали, який я радий! Тепер мені здається, що ваш ляпас горить на моїм обличчі, як жагучий поцілунок! Я відчуваю, що ви наблизилися до мене...

Вікторія (з болючим покриком). Годі, генерале!

Генерал. Хо-хо-хо! Ну чого ж так нервуватися? До-речи! Себастьян подав мені чудову думку: в разі нашого замирення — дати сьогодні гучний банкет! А? Як ваш погляд?

Вікторія. Як хочете.

Генерал. Але ж ви, люба княжно, не одмовитеся бути царицею нашого балу?

Вікторія. Не мучте мене, генерале!

Генерал. Ну що ви? Що ви, княжно! Я хочу розвіяти ваш смуток... (Постріл). Що це? (Хапається за револьвер). Когось ведуть!

Єфрейтор Щербак і двоє озброєних ченців ведуть „полоненого“: обшарпаного, ледве живого жебрака. За ними йдуть: князь, Себастьян і Макуха.

Єфрейтор. Ваше превосходительство! Неприятель!

Генерал. Де?

Єфрейтор. Осьдечки! Хотів у монастир проскочить: під ворота підривався.

Генерал. Ти хто такий?

Жебрак (падає на коліна). Пане! Згляньтеся над голодною людиною!

Генерал. Я тебе, бестія, пигаю: хто ти?

Єфрейтор. Одвічай, сукин син!

Жебрак. Тутешній я... З околиць... Живу ім'ям христовим...

Генерал. Хо-хо-хо! Чистокровний пролетарій!

Жебрак. З голоду помираю... Третій день самим корінням живу... Подайте шматочок хліба...

Генерал. А під ворота нащо підривався? А?

Жебрак. Голод мучить мене... Йй-богу, пане!

Генерал. Брешеш, собако! (До вартових). Обшукать його до нитки і кинути в льох! Бачив я таких казанських сиріт!

Жебрак (підводиться). Ех, пане! Б'ють вас та мало!

Генерал (в нестямі замахується револьвером). Уб'ю, падлюко!

Князь (хапає генерала за руку). Не смійте! Я не дозволю знущатися над жебраком!

Вікторія (кидається до князя). Папа! Папа! Ах! Ради бога... Ну, заспокойся! Заспокойся! Тобі ж не можна... (Намагається одвести його набік).

Генерал (з придушеною лютістю). Дарую вам, князю, за ваші роки... Тільки надалі пам'ятайте: я — комендант і нікому не дозволю втручатися в мої справи! (До вартових). Марш до льоху. (Виходить).

Єфрейтор Щербак і ченці ведуть жебрака.

Князь. Нікчемний фанфарон!

Вікторія. Ну, ходімо, папочко! Ходімо! (Виходять).

Макуха (до Себастьяна). А знаєте, що б я зробив на генераловім місці? Себастьян. Що?

Макуха. Пустив би цього жебрака на всі чотири вітри! Який з нього в біса більшовик? А нагомість посадив би в льох дякона Вавилу!

Себастьян. Вавилу? Навіщо?

Макуха. Щоб за бабами не волочився!

Себастьян. Ха-ха-ха! Ну, Сидоре Макаровичу, ви — геніяльний стратег! (Ідуть).

3. БЕНКЕТ ЖИВИХ МЕРЦІВ

Заля монастирського готелю, декорована й освітлена з претензією на екзотику. На передньому плані — кілька вовчих та ведмежих шкір; на задньому — стіл з вечерею. Баронеса, княжна, Букалов, Макуха й Себастьян в мальовничих (подекуди п'яних) позах сидять на шкірах. На задньому плані Даша й Хома.

Себастьян (під акомпаньямент гітари):

Ми в монастир попали ненароком.

Нехай живуть святі отці.

У баронеси — ах! ах! ах! — під боком

І в генерала в кулаці.

Сміх, голоси: „Чудово! Ну, далі! Далі!“

Себастьян:

Тепер ченці — муштровані салдати,

Ім дозволяють се і те:

З більшовиками биться й зазирати

До баронеси в декольте.

Оплески, вигуки: „Браво! Браво, Себастьяне!“

Себастьян. Pour la bonne bouche!

Живеться нам гаразд у цій облозі.

Хоч би й до смерти так дожити.

Одне погано: що Мімі небозі

Нема з ким ліжко поділити.

Вибух оплесків, голоси: „Надзвичайно! Себастьяне, ви геній! Чудово! Ха-ха-ха...“

Вікторія (вихвачується наперед). Панове! Ми ще живі! Живі! Баронесо! Себастьяне! Це ж — чудо! Мерці живуть! Ха-ха-ха! У наших жилах — гаряча кров! На наших устах — дотеп, пісня, сміх! Панове! Мій тост — за живих мерців! За чудо нашого життя.

Кидається до келехів, за нею — інші.

Себастьян. In vino veritas! Vivat, Вікторія.

Макуха (п'яний). Ой, куме, куме, добра горілка... (Ляскає баронесу). Хе-хе-хе...

Баронеса. Fi donc! Monsieur Макуха!

Генерал. Панове! Дозвольте! Чудо життя — кохання! Шалена жага! Я ще не бачу цього. Це — далі! Далі! Зараз ненависть перетворюється в ласкавість! Це — бенкет замирення! Це — чудо вина! А далі...

Вікторія. А далі — чудо крові? Вино перетвориться в кров! Так, генерале? Ха-ха-ха... (Підносить келих). За ваш хист, генерале! (П'є).

Генерал. За наше чудо! (П'є).

Себастьян. Панове! Дозвольте мені од ім'я усіх присутніх висловити подяку нашому високоповажаному Сидору Макаровичу!

Макуха. Завіщо?

Себастьян. За сьогоднішню вечерю, дорогий Сидоре Макаровичу! Це із ваших лантухів такі чудові ковбаси, маринади, наливки...

Макуха. Як?

Себастьян. Так! Невже ви й досі не догадалися — відкіль така розкіш?

Макуха. Не може бути! (Роздивляється напитки та наїдки). Так і є! З моїх мішків! (Кричить). Та це ж грабіж! Та я у вас із горла повидираю! Давайте сюди! (Під загальний сміх хапає пляшки та коробки з консервами).

Генерал (бере Макуху за руку). Пане добродію! Так не можна! Що це за безпорядок?

Макуха. А з чужих мішків таскать — це, по вашому, порядок? Га? Ай-яй-яй! А ще барони та генерали! Це ж тільки більшовики так роблять!

Генерал. Пане Макухо! Те, що ви кажете, мене не обходить! А порушати порядок за вечерю я нікому не дозволю. Поставте все на своє місце!

Макуха (ставить пляшки та коробки на стіл). Ну скажіть на милість! За моє жито та мене ж і бито!

Себастьян. Панове! А ми все ж таки вип'ємо за здоров'я Сидора Макаровича! Ура! (П'є).

Баронеса. Ура! Ура!

Вікторія. Сидоре Макаровичу! Невже ви не задоволені таким чудовим сюрпризом, як наш сьогоднішній бенкет.

Макуха. А яка ж мені з цього користь?

Генерал. Хо-хо-хо. Ви — справжній буржуа!

Баронеса. Панове! Цю експропріацію я беру на свою відповідальність!

Себастьян. Браво, баронеса!

Макуха. Ну хіба, що так? Хе-хе-хе! Дозвольте ручку? (Прикладається до руки баронеси).

На вежі куранти б'ють дванадцять годин.

Себастьян. Тихо, панове! Куранти б'ють північ! Кажуть, що в цей момент на башті з'являється тінь святого Аристарха.

Баронеса. Ах, mon cher! Навіщо таке говорити?

Генерал. Я пропоную покликати її на наш бенкет! Ей, Хома, біжи поклич!

Хома. Кого, ваш - дітство!

Генерал. Тінь святого Аристарха!

Хома (перелякано). Ваш - дітство! Я... Чи вона... Перелякається мого голосу!

Генерал. Нічого, нічого!

Хома. А крім того, ваш дітство, вона ж... не п'ють! (Загальний сміх).

Генерал. Хо-хо-хо! Ну, коли так — одставить.

Хома (до Даші). Ху! Аж у грудях захололо.

Макуха. Таке вигадують: покійників напувать та ще чужим коштом! От заспівать би гуртом! Ельвіро Федорівно! Що якби цієї: „Ой хто п'є, тому наливайте...“.

Себастьян. Ні, сьогодні я трубадур баронеси!
 Баронеса. Ах, будь ласка!
 Макуха. І тут черга! Ну, скажіть на милість!

Себастьян починає наспівувати циганський романс. Баронеса й Макуха — коло нього Вікторія і генерал — на передньому плані (на шкірах).

Вікторія. Я далі не можу... Я піду до себе... До папа...
 Генерал. Що з вами, княжно? Після такого запального тосту— такий одбой!

Вікторія. Це ж — божевілля! Бенкет живих мерців! Боже, який жах! Який глум над собою!

Генерал. Я бачу, що тінь Аристарха зіпсувала вам настрої. (Підсувається). Не мучте себе, Томо. Беріть життя, як воно є!

Вікторія. Інакше кажучи — йдіть до мене на ліжко, а я вас за це вивезу за кордон! Брр! Який ви гидкий!

Генерал. Чому ж гидкий? Тому, що до нестями хочу... цілувати ці губи... голубити цей гнучкий стан... пити до самозабуття цю жагучу ненависть... (Насувається).

Вікторія. Генерале! Ще рух — і я кричаю буду!

Генерал. Ну-ну! Чого ж лякатись? Це ж тільки вино! А далі...

Вікторія (з жахом). Блуд і кров! Блуд і кров... Невже ж це станеться? (Зодчаєм). Генерале! Невже ж можливе те, чого ви домагаєтесь? Ну будьте ж хоч на мить людиною! Подумайте: який це кошмар.

Генерал. Це не тільки можливе: це — неминуче! Я, дорога княжно, фаталіст.

Вікторія. Облуда! Ви не фаталіст, ви — звичайнісінький розпутник!

Генерал. Тихо, тихо, люба княжно! (Витягає з кешені ключ). Пам'ятаєте, — мідяний ключ? Цим ключем я відкрию нашу монастирську тюрму і... ваше серце. Це — неминуче. Іншого виходу нема.

Вікторія. І ви думаєте, що це вихід? Ах, генерале. Навіщо мені воля, коли нема для чого жити. Коли в душі — самий біль, сама порожнеча, смерть...

Генерал. А все ж таки, ви не захочете, щоб на ваших очах убивали вашого батька і наглумилися над вашим тілом...

Вікторія (одкидається назад і ніби заворожена). Значить — коло замикається... Фатум... Кінець...

Генерал (з демоничним усміхом бере її руку і підносить до своїх вуст). Значить — в рішучий момент — ти прийдеш до мене на ліжко...

Вікторія (зривається з міста). Ха-ха-ха Генерале! Ви справжній маніяк! З вами весело! До божевілля весело! Ха-ха-ха... Себастьяне! Ой-ля! Ми ще живі! Вина! Музики! Руху!

Себастьян (театрально становиться перед княжною на коліно). До послуг ваших, синьйорино!

Вікторія. Танго живих мерців! Ха-ха-ха! Починаймо!

Танцюють щось подібне до танго; з захватом, з викликом, з одчаєм. Себастьян, а за ним і інші, наспівують мотив. Генерал розпаленим поглядом стежить за кожним рухом княжни. Навіть Даша і Хома поділяють загальний захват.

Вікторія (підчас танцю). Генерале! Очі вискочать з орбіт! Ха-ха-ха...

Генерал. Далі! Далі, княжно!

В момент найбільшого захоплення танцем з'являється старець Порфирій. Деякий час його не помічають. Старець хижко дивиться на оргію і раптом хапає княжну за руку. З криком жаху Вікторія виривається. Всі повертаються до Порфирія і немов кам'яніють.

Порфирій. Дияволові діти! Що робите в домі святого Пантелеймона? Хулою вашою смердить і день і ніч! Од ваших скверн уклався соромом нетлінний Аристархів прах! Подумайте: що ваше життя? Тінь на землі! Що єсть краса блудниць ваших? Нікчемний попіл! Зловонний бруд! Пригвоздіть же душі до страху божого! Біжіть! Біжіть відціль. Содомові нащадки! Хула, як тінь за вами поженеться! Анафема! Анафема на вас! (Виходить).

Вікторія. Тінь Аристарха! Ха-ха-ха... (З гістеричним криком біжить із залі).

Себастьян. Томо! Томо! Куди ви? (Біжить за княжною).

Генерал. Що за диявольщина? (Виходить)

Макуха (Намагається затримати баронесу). Ельвіро Федорівно! Стрівайте!

Баронеса. Жах! Жах! (Біжить).

Макуха. Ну, скажіть на милість! Попили-поїли та ще й не подякували! От народ! (Виходить).

Даша. Що воно робиться? На мені аж тремтить усе!

Хома. Що робиться? Більшовикам пора приходить! От що робиться!

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

4. МІЖ ДВОХ УЛЬТИМАТУМІВ

Заля монастирського готелю. Вечір. Князь Радомський — за фісгармонією (хорал).
Макуха веде за собою Дашу.

Макуха (конфіденційно). Ось я зараз! (Витягає з лантуха коробочку). На! Передай баронесі. Та не забудь переказати їй того, що я тобі казав! Розумієш?

Даша. А що ж це таке?

Макуха. Це — карамелька! Правда, недорого, а все ж таки солоденька. Тепер і цього ніде не добудеш. Неси ж, неси! Та дивись мені: не переполовинь дорогою!

Даша. Та ні! Нащо воно мені!

Макуха. А все ж перекажеш? Нічого не забудеш?

Даша. Та перекажу!

Макуха. Ну, гляди ж! Стривай! (Витягає з кешені мідяну монету). Я не люблю дарових послуг. На, ось три копійки.

Даша. Та гетьте з ними!

Макуха (тиче монету їй в руки). Ну, ну, бери, коли дають! Не церемонься! Це тобі не совецький папірець! Та одразу всього не витрачай! Купи чогось на копійочку, а потім — на другу, а ще далі — на третю... От воно й вистачить на довгий час!

Даша (шпурляє монету). Нехай вона вам западеться! (Виходить).

Макуха. Ну, скажіть на милість! Ще й церемониться! (Піднімає монету). Ах, ти ж задрипанка! (Вовтузиться коло лантухів).

Чернець Саватій висовується з дверей і оглядається на всі боки.

Саватій (тихо). Сидоре Макаровичу!

Макуха. А, це ви, отець Саватій! Заходьте, заходьте! Тут нема нікого. А старий князь ні до чого не втручається.

Саватій. Благую часть ізбрав! Ох-хо-хо! Воно б і мені не годилося... Ну та для вас, Сидоре Макаровичу, можна де в чім і со-грішити.

Макуха. Який же тут гріх, скажіть на милость? Заховати чуже добро до себе в келію — що ж тут поганого? Адже ж ви собі нічого не візьмете?

Саватій. Борони боже!

Макуха. Ну, то який же то гріх? Боже діло робите, отче Саватій. От святий хрест!

Саватій. Дай боже! Дай боже!

Макуха. Повірте, що я не турбував би вас, якби в мене була хоч поганенька окрема кімнатка. А тут — розтягнуть, як собаки. Як одлучишся куди, так — дивись — уже й нема чого-небудь.

Саватій. А хто ж то?

Макуха. Ге-ге! Шукай винуватого! Я вже й до архимандрита ходив скаржитися — нічого не виходить! Мало того: ще реквізицією загрожують! Он як! По-більшовицькому!

Саватій. Не доведи господи!

Макуха. То-то ж і єсть! А ви кажете — гріх! За таке діло господь ще нагородить на тому світі! Ну беріть же, беріть ось цього лантуха! Ви за той кінець, а я за цей. Ось так! Ну-ну! Для божого діла можна потрудиться!

Саватій. Важкенький! Мабуть сальце та наливочка?

Макуха. Несіть, несіть! Адже ж зараз пилипівка, то православним християнам про скором і балакати не годиться.

Саватій. Ох-хо-хо! Во гріхах родила мене мати моя...

Несуть лантух — назустріч їм Себастьян.

Себастьян. Що ви волочите?

Макуха. Не заважайте! Бачите, люди діло роблять! Постороніться!

Себастьян. Я не випущу вас відціль! Ви хочете кудись заховати цілий лантух харчів!

Князь перестає грати.

Макуха. Ну, скажіть на милость! Та яке ж ви маєте право на ці харчі? Це ж — моя власність!

Себастьян. Була колись! А тепер ваша власність буде нашою! Бо ми не хочемо подихати над голим кулішем!

Макуха. Та хто ж це ми? Хіба я не такий, як ви, чи що?

Себастьян. Натурально, що ні! Раз ви жерете сало, а ми сидимо на сухарях!

Макуха. Так значить ви — більшовики?

Себастьян. Ні, пане добродію! Ми лише не хочемо ходити з порожнім шлунком, коли поруч — таке сите черево! Вибачте, ми — не такі дурні, як вам хочеться!

Макуха. Та що ви, господь із вами! Невже таки ви справді наважилися пограбувати мене! Та ну бо, не жартуйте! Пустіть! Мені ніколи.

Себастьян. Пане Макухо! Я не жартую і цього лантуха не випущу!

Починається боротьба за лантух, що доходить до дикунських форм.

Макуха. Пустіть бо!
Себастьян. Не пущу!
Макуха. Геть к лихий матері!
Себастьян. Не смієш битися, нахаба!
Макуха. Я тебе самого з'їм!
Себастьян. Подавишся!
Макуха. Злодій! Грабіжник!
Себастьян. Падлюка! (Б'ються).

Саватій перелякано хреститься й тікає. Князь кидається до розлучених борців.

Князь (розводить). Панове! Панове! Що ви робите! Себастьяне! Ви ж таки культурна людина! Залиште цей лантух! (До Макухи). А ви тікайте геть відціль! Ха! Паскудство!

Макуха. Ну, скажіть на милість! З рота виринають! (Виходить і волочить лантух).

Себастьян. Фу, чорт! Тут не стямишся, як станеш божевільним! Вибачте, князю!

Князь Сором, сором, пане Себастьяне! Зубами виривати чужий скарб! Фі! Немов у лісі! Дикунство!

Себастьян. Так: це досить неприємна річ! А ще неприємніш те, що лантух залишився в його руках. Це — ваша вина, шановний князю!

Князь Молодий чоловіче! Не говоріть дурниць! Макуха цілком правий: лантух — його власність.

Себастьян. І, на вашу думку, кожен із нас може помирати з голоду, а власність пана Макухи нехай собі лежить при всіх своїх правах.

Князь. (переконано). Так! Тисячу разів так! А як ні, ступайте до більшовиків!

Себастьян. Доки я живий, я хочу жити! Вище цього закону нема нічого! Це — найкатегоричніший імператив! А що до більшовиків, дорогий князю, то мені нема чого йти до них: вони сами прийдуть сюди. І здається в недалекому часі: ви чули про їхній ультиматум.

Князь. Пуста балачка!

Себастьян. Або все золото і харчові запаси, або штурм і всіх на шибеницю! Чудова перспектива для добродійного життя!

Князь. Доки в монастирі є десяток добрих салдатів і сотня патронів, бандитський штурм не страшний!

Себастьян. А коли патронів не залишиться, тоді що буде.

Князь. По одному патрону ми в кожному разі залишимо.

Себастьян. Для власних черепів?

Князь. Так!

Себастьян (гаряче). Невже ж немає порятунку? (Приходить до князя). А ви чули, що в монастирі є таємний вихід?

Князь. Куди?

Себастьян. На той бік Дністра!

Князь. Навряд. Для цього потрібен хоч поганенький катер.

Себастьян. А може єсть і катер? В цьому монастирі багато таємниць. Ченці переконані, що такий вихід є!

Князь. Якби був, то ми давно були б за кордоном! Не тіште себе, пане Себастьяне марною надією!

Себастьян (витагає кешеньковий револьвер). Значить — ще день — другий і цим маленьким інструментом будемо підводити життєвий

баланс... (Тулить револьвер до скроні). Маленький рух — і кінець (Здригується). Брр.

Князь (кидається до Себастьяна). Заховайте револьвер! Що це за іграшка?

Себастьян (з криком одчаю). Але ж я хочу жити! Я — молодий, дужий! Мені мало наших трьох днів! Мені мало цього монастиря! Цих паскудних лантухів! Берлін, Париж, Ньюйорк — шумливі потоки вулиць... Залиті електрикою кафе — музика, жінчини, вино — Ах, прокляття! (Хапає стілець, з усього розмаху бухає ним об підлогу й виходить).

Князь супроводить Себастьяна задуманим поглядом, потім витягає з кешені свій револьвер, уважно оглядає його і знов засовує в кешеню. Підходить до фісгармонії і починає грати свій улюблений хорал. З'являється княжна Вікторія. Певний час вона стоїть нерухома й скорботна. Потім підходить до батька. Князь обриває музику.

Вікторія. Папа, що ми будемо робити, коли почнеться штурм?

Князь. Будемо боротися. доки можна —

Вікторія. А потім?

Князь. А потім — кожен зробить те, на що спроможеться —

Вікторія. Цеб-то: хоробрий сам собі пустить пулю в голову, а малодухий чекатиме, доки це зробить хтось інший! Так?

Князь. Можливо! Але я певен —

Вікторія. Ні, ні, папа! Не говори мені фальшивих слів! Ні в чому ти не певен! Наша добровільна армія біжить... Порятунку з того боку чекати не можна... Мусимо сами себе рятувати —

Князь. Дитино! Якби я був молодший —

Вікторія. Ах, папа! Не ти мене, а я тебе мушу рятувати.

Князь. Мене рятувати? Навіщо? Я радий загинути разом з моїм імператором... З моєю Росією... З моєю добою... Я давно готовий, дочко... А ти... Що ти робитимеш? Бідне дия моє — (В скорботному пориві притягає дочку до себе на груди і здригується в риданні).

Вікторія. Папа! Папочка... Заспокойся... Ми ще будемо боротися! Ще буде допомога! Буде вихід!

На порозі Хома з листом.

Хома. Ваш-сятельство! Дозвольте доложить!

Князь. Ну, що там?

Хома. Їх-дітство, генерал Букалов, наказали передати княжні листа у їхні руки.

Князь. Ну, й передай.

Хома (подає княжні листа). Получіть, панночко! Генерал говорили, щоб зараз же й відповідь дали.

Вікторія. Почекайте. (Нервово розпечатує лист і читає).

Князь. А що робить твій генерал?

Хома. Курять махорку, ваш — сятельство! Турецького тютюну — бог дасть!

Князь. Ха! Це — не легка робота!

Хома. Дуже сердяться, ваш — сятельство! Так що і в віру, і в царя і в отечество — во всю палять!

Князь. Ха-ха-ха...

Тимчасом Вікторія перечитала листа і конвульсивно затисла його в руці. Момент обурення, момент одчаю, боротьби — і відповідь готова.

Вікторія. Перекажіть генералові... що я... (з покрикком). ну — так! Так!

Хома. Слухаю, панночко! (Виходить і на ході непевно оглядається).

Князь. Що в тебе за секрети з генералом?

Вікторія (розриває листа). Нічого, папочко... Це — дурниці...

Князь. Не ховайся, княжно, від батька! Що пише тобі цей фанфарон?

Вікторія. Нічого такого... Ультиматум! Ха-ха-ха... Попереджає, що цієї ночі може бути штурм... Ну, і просить зайти до нього.

Князь. Чого?

Вікторія. Мабуть, буде якась інструкція або наказ... На випадок штурму... Не турбуйся, папа! Ти сьогодні й без того погано почуваєш себе...

Князь. А, що там я! Старий пеньок...

Вікторія. Ну — ну, не буду! Тільки ти будь хороший! Посидь тут! Пограй! А я — піду...

Князь. Бережися, дочко! Ти — молода... (цілує її в голову). Ну йди.

Вікторія. Йду! А ти, папочко, заграй „De profundis“! Пам'ятаєш? Ти часто грав його, коли ми поховали маму... У тебе це виходить надзвичайно урочисто! Будь ласка, заграй!

Князь. Гаразд, гаразд, дочко! (Грає de profundis).

Вікторія йде, задумується, зупиняється і раптом повертається до батька.

Вікторія. А знаєш, папа, як це дивно!

Князь. Що?

Вікторія. Ось ми — кілька культурних людей — сидимо в облозі, засуджені на голод, на смерть. І кожен з нас живе тільки своїм життям. Кожен хоче лише себе рятувати, лише для себе жити... Перед загином ми ще більш розпадаємось, а наш егоїзм робиться дивовижним, варварським. Адже так, папа? Ти помічав це?

Князь. На великий жаль...

Вікторія. А в нашому становищі люди мусять же єднатися! Кожен мусить жертвувати собою для всіх! Іти на подвиг! На смерть! А ми — розпорошуємося в брудних сварках, у звірячих змаганнях... Ніби нам нема для чого жити... Нема за що боротися... Чи не тому й перемагають нас більшовики?

Князь. Можливо, дочко, можливо.

Вікторія. А який це жах, папа! Гинути в таких оточенні! Гинути без мети... Без виправдання... Тільки тому, що десь повертається колесо життя...

Князь. Що ж робити, Томо?

Вікторія (жагучо). Вирватися з цього болота! Шукати мету життя! Шукати нових людей! Нових світів!

Князь. Це — тобі, а мені...

Вікторія (з палкими цілунками). Ні — ні, папа. І ти будеш зо мною! Ти — мужній, чесний, хороший! Ти мусиш жити! Ну, вибач мені... ці сантименти. Ти не любиш їх... Я йду! А ти — грай далі. De profundis!

Князь. Ну, йди, йди, дочко! Нехай береже тебе доля! (знов грає De profundis).

Вікторія (на ході оглядається до батька). Грай, папа! Грай! Ми ще будемо жити! (Виходить).

5. ПЕРЕМОГА ГЕНЕРАЛА БУКАЛОВА

Кімната генерала Букалова (в монастирському готелі). Збоку — темний коридор перед входом до генерала. В коридорі — ліжко Хоми. Ті, що йдуть до генерала, проходять через коридор. Генерал Букалов сидить перед дзеркалом і закінчує свій туалет: пудриться, фарбить вуси, чистить нігті. В його рухах помітно нервовість. Закінчивши туалет, він нервово ходить по кімнаті. В зубах — дорогий мундштук з махорочною цигаркою. Генерал часом кривиться від кепського курива, а все ж таки курить. Кільки разів виходить у коридор; дивиться, прислухається і роздратовано повертається до себе в кімнату. Себаст'ян стукає в двері.

Генерал. Заходьте!

Себаст'ян. Добрий вечір, генерале!

Генерал. Кажіть, у чім справа? Я не маю часу!

Себаст'ян. Хіба штурм буде цієї ночі?

Генерал. Невідомо! Комендант завжди мусить бути наготові.

Себаст'ян (оглянувши генерала). Я бачу, генерале, що ви, справді, на - по - го - то - ві!

Генерал. Хо-хо-хо... Від вас, пане Себаст'яне, ні з чим не заховасься! Ну, кажіть же, що там таке?

Себаст'ян. Що робити, генерале? Ці ж гуни насуваються на нас, як кара божа! Не сьогодні — завтра вони підуть на штурм.

Генерал. Нехай ідуть!

Себаст'ян. Вибачте, генерале! Мені дивно бачити вас у такому легковажному настрою. Сьогодні ви побили їхнього парламентаря і ще дужче озлобили їх! Що буде, коли вони вірвуться в монастир? Кошмар!

Генерал. А що б ви робили на моїм місці?

Себаст'ян. Тікати відціля, доки ще не пізно!

Генерал. Куди?

Себаст'ян. Кажуть, є таємний вихід з монастиря на Дністер!

Генерал. Хто ж це каже?

Себаст'ян. Я чув од багатьох ченців!

Генерал. Покажіть мені цей вихід, і ми завтра ж будемо на тім боці Дністра!

Себаст'ян. А опріч того: наш поштар ходить же до Тирасполю якимись стежками! Чому б і нам не спробувать?

Генерал. По-перше, наш розвідчик ходить за поштою сам. По-друге, він що-разу передягається жебраком. А по-третє, тепер і він не ходить, бо облога дуже щільна й близько до монастиря.

Себаст'ян. Значить?

Генерал. Значить, лягайте, молодий чоловіче, спать, бо ранок мудріший за вечір.

Себаст'ян. Який тут сон! Ви, генерале, залиште жарти! В такий моторошний момент — такий тон, такий вигляд — не до речи! Я піду до архімандрита! Тут щось не так!

Генерал. Стривайте, пане Себаст'яне! А де ж ваша філософія моменту? Ваша чудова, оскар-уайльдовська байдужість до життєвих справ?

Себаст'ян. Де? В болоті вашого нахабства, туподумства, паскудства! (З грюкотом виходить).

Генерал. Хо-хо-хо... Зірвався, молодчик!

Дивиться на годинник Біжить Хома.

Хома. Єсть, ваш-дітство!

Генерал (кидається до Хоми). Ну, що? Як? Де?

Хома. На словах переказали, ваш-дітсво!

Генерал. Що переказала?

Хома. Ну, так, говорить, а потім — ще так!

Генерал. Як це? — так та ще так? Що ти верзеш?

Хома. Ну значить — в акурат, ваш-дітсво!

Генерал (б'є по обличчю). Дурбас! Двох слів зятимити не можеш!

Кажі: ти бачив княжну?

Хома. Так тошно, ваш-дітсво!

Генерал. Мого листа передав їй?

Хома. Передав у їхні руки, ваш-дітсво!

Генерал. Ну що ж вона? Читала?

Хома. Читали, ваш-дітсво! А потім — перекажи, говорять, що всьо харашо! Усьо так, говорить, як єсть!

Генерал. Фу, чорт! Та прийде ж вона сюди, чи ні? Йолопе ти, безголовий!

Хома. А, он що! Прийдьоть, ваш-дітсво! Неодмінно прийдьоть! Я зучив тету математику!

Генерал. Так і сказала, що прийде?

Хома. Так, говорить, так!

Генерал. Ну, геть з моїх очей! Бельбас! Та не забудь перевірити вартових!

Хома. Єсть, ваш-дітсво! (Виходить. В коридорі грозить генералові кулаком). Ну, нема на тебе більшовиків! (Виходить з коридору).

Генерал нервово полоще рота, потім бризкається одеколоном, чепуриться перед дзеркалом. В двері стукає Макуха.

Генерал (кидається на стукіт). Хто там.

Макуха. Це — я, ваше превосходительство! (Входить). Дозвольте поговорить.

Генерал. Вибачте: мені ніколи...

Макуха. Та я — в кількох словах! Тут справа ясна, як день!

Генерал. Ну, кажіть мерщій!

Макуха (подає рахунок). Ось, подивіться!

Генерал (читає). П'ять фунтів сала, по 55 копійок золотом... 7 коробок маринадів різних, по 1 карбованцю 75 копійок золотом... Що це таке?

Макуха. Та хіба ж ви не бачите? Рахуночок!

Генерал. Який рахуночок?

Макуха. А за ту провізію, що в мене з мішків повиятали! Пам'ятаєте — на бенкет?

Генерал. Ви, добродію Макухо, при своєму розумі?

Макуха. А ви ж як думали? Пили-гуляли гуртом, а видихати мені самому? Е, ні! Не на такого наскочили!

Генерал (повергає рахунок). Візьміть свій рахунок і завтра покажете його... більшовикам!

Макуха. Як? Хіба завтра...

Генерал. Так-так! Завтра тут можуть бути більшовики!

Макуха. Та що це ви, генерале?

Генерал. Я попереджаю вас, добродію, як комендант цього монастиря!

Макуха. То заплатіть же хоч половину! Я ж і ціни проставив невисокі. (Тиче генералові рахунок). Ось, гляньте бо! А то ж — не доведи боже — як заскочать більшовики, де ж тоді я буду шукати вас?

Генерал. Та вони ж вас першого повісять!

Макуха. Ну, мене чи повісять, чи ні, а що вас, то напевне розстріляють! Так скажіть же на милість: хто ж тоді мені заплатить? Ваше превосходительство, не скривджуйте чоловіка! Заплатить бо хоч половину! Ну, хоч чверть! Однаково ж пропадять! Кого-кого, а вас ні за що не помилують!

Генерал. Хо-хо-хо... Це вже — non plus ultra! Ну, годі! Беріть ваш рахунок і йдіть до баронеси. Вона ж сама вихопилася відповідати за ваш збиток! От і нехай платить, чим бог послав! Хо-хо-хо...

Макуха. Ну що ж та баронеса? Хіба ж вона...

Генерал (виводить з кімнати). Марш-марш! Мені не до того! Цієї ночі в мене — штурм! Хо-хо-хо...

Макуха. От народ! (Виходить).

Ще не зачинилися за Макухою двері, як біжить ефрейтор.

Ефрейтор. Ваше превосходительство!

Генерал (на порозі). Куди лізеш, чорт?

Ефрейтор. Доношеніє, ваше превосходительство!

Генерал. Ну, заходь, диявол би вас забрав! Що там?

Ефрейтор. Неприятель приставився!

Генерал. Де? Куди?

Ефрейтор. На той світ, ваше превосходительство!

Генерал. Що ти мелеш? Який неприятель?

Ефрейтор. Тетой... полонений... що під ворота підривався...

Генерал. А, це той жебрак! Значить, помер каналія?

Ефрейтор. Помйор, сукин син!

Генерал. Туди йому й дорога!

Ефрейтор. Накажете поховать?

Генерал. Зарийте його на монастирському кладовищі!

Ефрейтор. Тільки — ваше превосходительство — манахи не хотять по ньому богослуженіє править: більшовик, кажуть, всьо одно, що жид або турок.

Генерал. Зарить його без манахів!

Ефрейтор. Тільки на кладовище його теж не пускають: говорять, що більшовицький дух поміж покійниками пойдьоть!

Генерал. Ну, то киньте його в річку! Йолопи тупоголові!

По коридору з галасом біжить баронеса, за нею женеться Макуха з рахунком.

Баронеса. Ах! Ах! Рятуйте мене!

Макуха. Ось я тебе, сукина дочко!

Генерал. Що це?

Ефрейтор. Не могу знать, ваше превосходительство! (Виходить).

Баронеса (кидається до генерала). Цього не може бути! Я не можу цьому повірити! Невже ви наказали цьому нахабі...

Макуха (вдвораз із баронесою). Ваше превосходительство! Хіба ж ви мені не казали...

Генерал (несамовито). Мовчать! (Тиша). Я вас усіх з монастиря викину к чортовій матері! Ви мене до божевілля доводите! (До баронеси). Чого ви хочете від мене? У двох словах!

Баронеса (крізь сльози). Ах, генерале! Цей жахливий парвену... ходив до мене... навіть подарунки носив... А тепер... вашим ім'ям вимагає 97 карбованців 50 копійок золотом. Опріч усього прочого! Ви подумайте: яке нахабство! Яка неповага до жінщини!

Макуха. Ваша превосходительство! Дозвольте ж і мені сказати.

Генерал. Ну?

Макуха. Адже ж ви сами казали, що баронеса заплатить за всіх! Ну я й обратився! А вона мені — візьміть, каже, Мімі, бо в мене більш нема нічого! (До баронеси). Та нехай вона вам облупиться, ваша паскудна Мімі!

Баронеса. Ви чуєте, генерале? Йому навіть Мімі мало! А це ж — мій найдорожчий скарб! Це — частка душі моєї!

Макуха. От як бачите! Куди ж тут витерпіть!

Генерал (розлючений). Мовчать! Що мені за діло до ваших Мімі? Це неповага до коменданта! (Кричить). Хома! Хома! (Свистить).

Баронеса. Ай! Ай! (Кидається до дверей).

Макуха. Ну скажіть на милість!

Біжить за баронесою. У дверях вони стикаються з Хомою.

Хома. Єсть, ваш - дітсво!

Генерал. Жени їх к чортовій матері!

Баронеса (з гістеричними вигуками) й Макуха біжать коридором. Хома женеться за ними й зараз же повертається до генерала.

Хома. Побіжали, ваш - дітсво!

Генерал. Будь коло дверей і нікого не пускай до мене! Опріч княжни! Розумієш?

Хома. Єсть, ваш - дітсво!

Генерал. Ну, марш! (Хома виходить). Диявольщина!

Генерал ще раз чепуриться перед дзеркалом. Потім тихо підходить до ліжка і з диявольською усмішкою закочує кінець ковдри. В цей момент з'являється княжна Вікторія. Деякий час вони стоять одно перед одним безмовні й нерухомі.

Вікторія. Значить — або — або?

Генерал. Значить — ми будемо на волі!

Вікторія. Инакше — не можна?

Генерал. Навіщо ж инакше?

Вікторія. Ваша гарантія?

Генерал. Мідяний ключ!

Вікторія. Дайте мені його!

Генерал. Post factum...

Княжна, як під тягарем долі, опускається на стілець. Генерал гасить світло. Темно. Фіс-гармонія: de profundis. Освітлюється коридор. Хома сидить на ліжку в тяжкій задумі. Даша тихенько підкрадається до нього.

Даша (раптом). Хома!

Хома (здрігується). Га!

Даша. Ха - ха - ха...

Хома. Тес...

Даша. А хіба що?

Хома (показує на двері до генерала і говорить напівголосом) З княжною...
Добився таки, сукин син!

Даша (з жахом). Та невже?

Хома. От що значить — буржуазная сволоч!

Даша. А там баронеса реве, як корова! Що тут трапилося?

Хома. Кінець їм приходить — не инакше! Самі себе жеруть!

Даша. А куди ж нам діватися?

Хома. Та куди ж? Я — мобілізований, а ти — неосознательний лімент...

Даша. Мене аж жах бере!

Хома. А ти думаєш мене не бере? Ех, Дашко! Надивився я на цих баронів та генералів! Як їх і земля держить? То - їсть така гидота, що — далай буржуазію і більш нічого!

Даша. Хома! А ти... не покинеш мене?

Хома (обнімає її). Не бійся, зозуленько! Я не такий, як тета (жест до генерала) — міжнародня гідра! (Схоплюється). Тсс! Виходить!

Як сомнамбула проходить княжна Вікторія. Даша й Хома широкими очима, безмовно супроводять її ще довгий час по тому лишаються в нерухомості.

Даша. Боже мій! Що це?

Хома. Иди за нею, а я побіжу до князя! (Розходяться).

6. СТАРЕЦЬ ПОРФИРІЙ

Вежа святого Аристарха. Порожньо. Темно. Крізь вікно — місячний промінь. Порфірій — на колінях перед Христовим розп'яттям. Вигляд у нього — дико-фантастичний: одіж у багатьох місцях розірвана, на дужому тілі — криваві сліди самокатування; а в очах — хороблива екстаза напівбожевільного фанатика.

Порфірій... Ти бачиш, боже мій! На цьому камені — сліди моїх колін... І кров моя — на цім рам'ї... Помилуй же мя по слову твому! Що-ночі поминаю ім'я твоє і стережу закон твій! Всім серцем жадаю тебе... Не одкинь же мя, боже мій, од заповідей твоїх! Прибий мою плоть до страху твого...

Падає на камінь, потім знов підносить руки до розп'яття.

Порфірій. Ти — всевидючий! Ти — всемогутий... Аз же єсмь пришелець на землі: не ховай од мене заповідей твоїх! Смирися бо зело: господи, живи мя по слову твому! Дай мені розуміти: навіщо ти раті криваві посилаєш? Нащо хулю і блудом оскверняєш рабів твоїх? Чому не кинеш стріл вогневих на поносящих ім'я твоє? Боже мій! Боже...

Знов падає на камінь, корчиться в скорботному пориві і раптом, як тигр поранений, кидається до розп'яття.

Порфірій. Господи! Вседержителю мій! Постав же мене на камені святих твоїх! Невинен бо єсмь, що закон гріховний живий во удах моїх!... Молю тебе, боже мій! Од тайних моїх очисти мя! Не аз бо творю гріх сей, а біс, сущий во плоті моїй. Не муч же мя, боже мій, привидом гріховним!... Не губи пожадливым тремтінням... Убий! Убий мої уди...

Люто роздирає на собі одяг і з диким ревом б'ється об камінь. А вибившись з мочи, лежить нерухомий, як труп. Чути, як хтось піднімається по крутих сходах. Ще момент — і на порозі княжна Вікторія.

Порфірій (з жахом зривається з місця). Сатана! Сатана! Геть! Геть од мене!

Вікторія. Не женить мене! Я хочу молитися... разом із вами — вашому богові...

Порфірій. Молитися? Богові?

Вікторія. У мене нема бога... нема віри... нема честі... Нічого — нема...

Порфірій (наближається). Ти хочеш молитися?

Вікторія. Вірити... молитися... Невже ж нема нічого вищого над нами?... Самий жах цього життя... Сама звіряча хіть... (Опускається на коліна і з благанням простягає руки). Навчіть мене молитися... жити вашою вірою... Поможіть мені побороти дике шаленство цього життя... Я не можу жити... серед цього жаху...

Порфирій. Не можеш жити? (Вагається). Боже! Направ стопи моя по словесах твоїх! Да не погубить мя облуда ця!

Вікторія (палко). Не ганьбіть мене! Я — не блудниця! Я хочу життя — чистого — величного...

Порфирій (кидається з дикою загрозою). Мовчи, блуднице! Я бачив танець твій содомський! З того часу — що - ночи ти танцюєш. Що - ночи поглядом своїм огонь розпалюєш у жилах! Мовчи! Твоїм гадючим язиком говорить диявол! Згинь! Згинь, маро!

Вікторія (тулиться до ніг його). Пробачте мені! Я порушила велич вашого моління... Але ж мені так тяжко... В душі нема живого місця... Невже ж і помолитися не можна?

Порфирій (хитається). Боже! Де меч твій? Немоощен есмь... Огонь гріховний во'удех моїх... (З чудною усмішкою, з важким диханням). Жива... Тремтить... І серце б'ється в грудях... Дише... Дише... (Охоплений звірячою жагою, з хижим ревом накидається на княжну). Моєю будеш... моєю...

Вікторія (б'ється в брутальних обіймах і несамовито кричить). А - а! А - а Рятуйте! Рятуйте...

На дверях Хома.

Хома (кидається на Порфирія). Стій! Уб'ю на місці!

Порфирій (одсахується). Мара! Мара!

Хома (підводить Вікторію). Нічого, панночко, нічого... Ідіть мерщій додому: вашому папаші — погано... дуже погані...

Вікторія. Боже... (Похитується, як п'яна, і виходить).

Хома. Ех, ти, ста-рець! У неї батько допіру помер, а ти... У - у, бар-бос! (Виходить).

Порфирій. Са-та-на...

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

7. ХРЕСТ, МЕЧ І МОНЕТА

Паперть з білими колонами. Місячна ніч. У церкві — чернечий хор. В далені — огні червоних партизанів. Даша скорботним силуетом сидить на паперті і здригується від плачу Хома з гвинтовкою йде мимо.

Хома (зупиняється). Дашко! Це ти?

Даша. Авжеж...

Хома. Плачеш?

Даша. Авжеж...

Хома. От заладила: авжеж, авжеж! Кажі: чого ревеш?

Даша. Хіба не бачиш, що робиться?

Хома. А що ж робиться? Більшовицьким порохом пахтить! Ну, конешно, міжнародня гідра мордується, як чорт у лотоках! А ма-нахи — живі на небо лізуть! Ха-ха-ха... Я тетую математику на-скрізь бачу!

Даша. Боже мій! Чим же я винувата? Защо мене розстрілюють?

Хома. Тебе? Будуть розстрілювать?

Даша. Авжеж! Бар неса казала...

Хома. Та хто ж? Завіщо?

Даша. Та ті ж бандити, чи більшовики, чи як там їх називають!

Хома. То це ти того й рюмсаєш? Ха-ха-ха... От що значить тьомний народ!

Даша. Хіба я тільки за себе?

Хома. А за кого ж ти ще?

Даша. Ти думаєш... тебе помилують?

Хома (в тон Даші). Авжеж!

Даша. Ти все жартуєш, а в мене... Серце холоде, як подумаю...

Хома (раптом стискає її в обіймах). Ах ти ж, зозуленько моя! Та я ж тебе зацілюю з твоїм дурним серденьком!

Даша. Та ну бо, Хома... Ще люди побачуть...

Хома. Люди — кажеш? Чорт його бери! Та хіба це люди? Сама гідра — і більш нічого! (Показує вдалеч). Онде люди! Бачиш, як огнища горять! То — наші! Більшовики! Наближаються, соколики, наближаються! Ех, матері його ковінька! Добить би тетую гідру і — валяй на всі чотири Європи! А ти, дурепо, боїшся! Кого? Чого?

Даша. Та хіба ж вони розпитаються: чи ти за них, чи проти них? Раз коло генерала, значить, бий!

Хома. Ну, я голубонько, не такий дурень, щоб коло генерала гави ловить, як почнеться бій! Ге-ге! Я свою математику знаю!

Даша. А що ж ти роби́тимеш?

Хома. Що? Ну, це — воєнний секрет і бабам говорить про це не полагается.

Даша. Ой, дивися, Хома! Зав'язнеш, як собака у тину!

Хома. Не бійся, зозулько! Я бував у бувальцях! Одне тільки дивно мені: чого наш генерал такий веселий? Більшовики — під носом, а він блищить, як нова копійка!

Даша. То вже він, мабуть, з переляку бадьориться!

Хома. Не-не! Тут якась інша математика! Ну, брешеш! Мене не перемудриш! (Свисток. Хома машинально руку під козирьок). Єсть, ваш-дітство! (До Даші). Біжи ж додому та не плач по-дурному. А я послухаю генеральських розмов!

Даша. Ох, Хома...

Хома. Котись! Котись! Ніколи!

Даша одходить. Хома ховається за колоною. Другий свисток.

Хома. От, гідра! Свистить!

Генерал Букалов і Макуха.

Генерал. Що за диявол! (Розлючено свистить).

Макуха. Та годі вам, генерале! Хіба тепер такий час, щоб як кресь, так і єсть!

Генерал. Та ви то чого в'язнете до мене?

Макуха. Ну скажіть на милість! Хіба ж таки ви не розумієте? Жити ж кожному хочеться! Он бач, манахи як моляться!

Генерал. Я вам сказав ясно: вихід є! Вибирайте одно з двох: або сто червінців — і ви за кордоном, або ваше золото лишається при вас, а ви — в руках більшовиків!

Макуха. Ваше превосходительство! Чи таки ж можна за порятунок людини таку ціну лупити? Ми ж таки з вами однієї віри, однієї

держави... Та де його й набратися того золота? Тисячу карбованців! Візьміть десять червінців та й господь з вами!

Генерал. Пане добродію! Зараз не такий момент, щоб теребені точити. Не хочете — діло ваше. Можу тільки по секрету сказати, що я продаю вам чуже місце. Розумієте?

Макуха. Чуже — кажете.

Генерал. Так. Це — справа моєї чести. А ви тичете мені якихся десять червінців. Соромтеся, пане Макухо.

Макуха. Воно, конешно, на честь — та ще на генеральську — можна б і набавить... Тільки — як же воно так? Раз чуже місце — значить, хтось купив його? А тепер — знов продається... А потім може ще кому-небудь... Та це й будете з кожного по сто червінців за честь лупити? Е ні, ваше превосходительство! Так робити не годиться!

Генерал. Це місце — щоб ви знали — я обіцяв княжні Радомській! Без усяких червінців! Але вона — жінчина і їй можна залишитися в монастирі. Це не те, що вам або мені: попадешся, то живого не випустять! А бабі — що: витерпить!

Макуха. Ну, хіба що так! А тільки хто ж мені поручиться, що в останній момент ви, генерале, — вибачте на цьому слові, не обдурите мене з вашою княжною? Га?

Генерал. Давайте ваше золото, а я вам дам свою гарантію!

Макуха. Е ні! Ви мені давайте гарантію, а тоді вже — я вам золото.

Генерал. Гаразд! О четвертій годині ночі приходьте з вашими речами в башту святого Аристарха. Там тепер — наша комендатура.

Макуха. В башті? А старець Порфирій?

Генерал. Я викинув його! Ну, значить — по руках?

Макуха (тисне генералові руку). Та ніби то! Хе-хе-хе...

Генерал. Тільки дивіться ж: архімандрит, я і ви! Більш нікого! Хрест, меч і монета! Хо-хо-хо... А тепер — мовчок! Ані пари з уст!

Макуха. Добре, добре... Тільки ж, ваше превосходительство, не можна ж сто червінців! Нада ж таки совість мати!

Генерал. Фу, чорт! Одчепіться ви од мене з вашими нотаціями! З вами сам диявол з нудьги задавиться! (Одходить).

Макуха. Ну скажіть на милость! З живого кожу дере, та ще й не говори йому нічого! (Хреститься). Господи. Помилуй нас грішних. (Іде в церкву).

Хома (виходить із-за колони). Хрест, меч і монета! Ах ви ж, суки-ни сини! (Різкий свисток). Єсть, ваш-дітство. (Біжить).

Княжна Вікторія і Себаст'ян.

Себаст'ян (дивиться вдаль). Дивіться, княжно: ці огнища що-ночі наближаються... Наше ауто-да-фе!

Вікторія. Ах, Себаст'яне. Мені тепер до всього байдуже! В цьому монастирі я поховала батька... поховала свою молодість... віру в людей — все! Все!

Себаст'ян. А в мене — навпаки: скажений апетит до життя! Це — перед загином, Томо! Як у сухотних!

Вікторія. Мені боляче за вас, Себаст'яне!

Себаст'ян. А я — лютий! До себе, до вас, до всіх, що захова-лися в цьому ідіотському монастирі! Ви ж подумайте: який не абсурд. Залізи в цю нору й чекати на більшовиків! А ще місяць тому кожен із нас міг би пробитися за кордон!

Вікторія. Ми ж вірили в перемогу! Думали, що наша армія...

Себастьян. Наша армія! З такими генералами, як наш Букалов! Ха-ха-ха! Комендант монастиря! В його руках — наша доля! Наше життя! Це ж popsens! жаж! Ідіотизм!

Вікторія. Справді! Як це сталося!

Себастьян. Ми тікали... Ми були голодні, виснажені... А тут — затишок, тихі дзвони... Захотілося відпочити, пожити... З'явилася віра, надія, ціла філософія.

Вікторія. Так, так...

Себастьян. У, проклятий монастир! Це він приспав наш розум! Наш життєвий інстинкт! А тепер — будить серед ворожих вогнищ! Тепер моляться день і ніч! Чуда просять! Ха-ха-ха...

Вікторія. Ви були в архімандрита?

Себастьян. Був!

Вікторія. Ну і що ж?

Себастьян. Нічого! Не людина, а тінь людини! Покладається на генерала і опріч його — нікого знать не хоче! Дурень старий!

Вікторія. Значить — лишається одно: чекати?

Себастьян (гаряче). Ні, Томо: чекати нема чого! Треба тікати! Що духу тікати! Цієї ж ночі! Зараз! Зараз!

Вікторія. Що ви, Себастьяне? Куди тікати?

Себастьян. Я знаю вихід... Там, коло бокових воріт... Зараз же починається ліс... Хочете — удвох? Зараз?

Вікторія. Це — безумство, Себастьяне!

Себастьян. А сидіти в цій норі і що-години чекати на ту дику наволоч — хіба це не безумство? Чи може ви теж хочете молитися? Вірити в чудо божє?

Вікторія. Ні, Себастьяне! Не те! Не те! Мені генерал казав, що порятунок можливий... Навіть обіщав... Мені й папа...

Себастьян. І ви вірите цьому нахабі?

Вікторія. Стривайте! Тепер — папа нема! Його місце я можу передати вам... Адже я маю право це зробити?

Себастьян. Яке місце? Де? Що ви кажете?

Вікторія. Де і що — це генералів секрет!

Себастьян. Облуда, княжно! Не вірте ви йому! Тікаймо відціль! Зараз же тікаймо!

Вікторія. Ні-ні! Ви мусите чекати! Ну хоч одну годину! Я побачу генерала! Я буду домагатися! Для вас Себастьяне! Себе — я не хочу рятувати...

Біжить Хома.

Себастьян. Прощайте, княжно!

Вікторія. Ми ще побачимось, Себастьяне! Побачимось!

Хома. Ви тутечки, панночко! А я шукаю вас по всьому монастирю!

Вікторія. Мене? Нащо?

Хома. Та тут така математика виходить, що далі нікуди!

Вікторія. Що ж таке?

Хома (конфіденційно). Генерал — падлець! Хочє обдурити вас!

Вікторія. Як?

Хома. А так, щоб на ваше місце пузатого Макуху взять! На ста червінцях погодилися. А от — де, куди і як — не могу знать!

Вікторія. Генерал продав моє місце?! І ви сами чули це?

Хома. Допіру, панночко! От на тетой самой паперті. Нехай мене грім уб'є, коли вигадую!

Вікторія (хапає його за руку). Дякую вам, Хомо. Дуже дякую!

Хома. Та що ж дякувати... якби дізнатися: що то за секрет у генерала? Невже ж таки такий падлець та сухий із води вискочить?

Вікторія. Стривайте, Хома! Ви справді хочете зарадити цьому лихові?

Хома. Та боже мій! Кажіть тільки: що робить? А я тетого генерала без соли з'їв би!

Вікторія. Так от слухайте: в боковій кешені генерал носить мідяний ключ. У цьому ключі—увесь його секрет! Добудьте мені цей ключ.

Хома. У боковій кешені—кажете? В мундирі?

Вікторія. Так! Мідяний ключ!

Хома. Єсть! Нехай тільки гідра спать ляже!

Вікторія. І зараз же принесіть його мені! Я буду чекати! До самого ранку!

Хома. От тільки—як не ляже?

Вікторія. Добудьте, Хомо! В цьому ключі—вся сила генерала!

Хома. Ех, панночко, і єсть же така пакость на білому світі! Ну ж, не я буду, як не добуду! Тільки ви ж—борони боже—нікому цього не говоріть! Я тето—для вас... по знайомству!

Вікторія. Дякую, Хомо! Ідіть! Я чекатиму в себе!

Хома одходить. Вікторія робить кілька нервових рухів, потім виходить на паперть і напружено дивиться вдалеч, де горять огні партизанів. Чернечий хор. З церкви виходить баронеса, в супроводі отця Вавили.

Баронеса. Ах, ці огні! Як вони нервують мене своїм нахабством! Своєю настирливістю! Я не можу бачити їх! Ходімо відціль!

Вавила. А молебствія не будете достоювать?

Баронеса. Ні, mon cher! У мене й без того синяки на колінях.

Вавила. Господь воздасть вам за ретельність, дорога баронесо! Я одведу вас на ліжко.

Баронеса. Ах, будь ласка! Тільки який тепер сон?

З дверей церкви висуюються отці—Кирило та Саватій і стежать за парою.

Вавила (з брутальним натяком). Нічого, душко: я заколишу! Хо-хо-хо...

Баронеса. Вавило! Я хочу жити! Жити! Жити! А ці огні печуть мене! Печуть пекельним полум'ям!

Вавила. З нами бог, баронесо!

Баронеса. Я день і ніч молюся! На колінях! Перед образом святого Аристарха! У мене ноги поробилися од напруги, як дерев'яні... Ах, bel ami! Як я натомилася! (Хилиться до Вавили). Мені погано... Дуже погано...

Вавила. Дозвольте—на руках, як агнца на закланіє? (Бере на руки й несе).

Баронеса. Ах, Вавило! Вавило...

Кирило. Хе-хе-хе...

Саватій. Хі-хі-хі... (Зачиняють двері).

Назустріч Вавилі—генерал Букалов.

Генерал. Що це?

Вавила. Млюсть напала, ваше превосходительство! (Несе далі).

Генерал. Домолилася... Хо-хо-хо...

Хутко йде повз паперть. Вікторія заступає йому дорогу.

Вікторія. Стривайте, генерале!

Генерал. Добрий вечір, княжно!

Вікторія. Я мушу поговорити з вами!

Генерал. Я до ваших послуг, дорога княжно! Тільки — будь ласка — завтра! Зараз дванадцята година ночі... А я ще мушу перевірити вартових...

Вікторія. Вибачте, генерале! Я хочу зараз же знати: коли ми будемо тікати? На катері! Через Дністер! Пам'ятаєте?

Генерал. Ну як же! Коли почнеться наступ, княжно! В кожному разі — не зараз! Час ще терпить.

Вікторія (з сарказмом). А ви не забудете попередити мене?

Генерал. Ну що ви, Томо? По всьому тому, що було між нами...

Вікторія. До речі, генерале! Тоді ви забули передати мені ключ од башти... Пам'ятаєте?

Генерал. Ну, дурниця! Хіба не однаково — чи він у вас, чи в мене?

Вікторія. Ні, генерале! Це — ваша гарантія! Дайте мені його зараз!

Генерал. Хо-хо-хо...! Що з вами, княжно? Чому така непевність?

Вікторія. Дайте мені мідяний ключ, генерале!

Генерал. Вибачте, дорога княжно: зараз це — неможлива річ!

Вікторія. Чому?

Генерал. Ну хоч би тому, що я — комендант і нікому не можу передовіряти те, що доручено лише мені.

Вікторія. А тоді — ви теж були комендантом?

Генерал. Певна річ! Але ж — мила княжно — то був такий... надзвичайний момент... Я навіть зараз... не можу нагадати собі цього... без пекучого бажання... (Раптом хапає її за руки). Томо! Невже ти не будеш більш моєю? Невже тебе не п'янить цей жагучий спогад?

Вікторія. Пустіть мене!

Генерал. Томо! Томо! Дай мені ще раз напитися цієї ненависти! Побачити це тіло... в болючих конвульсіях! І кров... І кров на білих ногах...

Вікторія (виривається). Геть! Геть од мене! Я буду кричати!

Генерал (з лютим сарказмом). Ну! Чекай же мого попередження! (Одходить).

Вікторія. У, га-ди-на!

Іде у другий бік і натикається на Порфирія. З легким покриком зупиняється і деякий час вони мовчки дивляться одне на одного.

Порфирій (тихо). Мара! Облуда диявол ва!

Вікторія (з гнівним вибухом). Мовчи! Мерзенний пес! Тепер я не боюсь твоїх прокльонів! Тепер не вірю я твоїм словам пророчим!

Порфирій (з ревом обурення). А-а! Хула! Хула! Дочко Содомова! Ти — перед домом божим! Ти — перед лицем обранця божого! (Замхаується костуром). Падай ниць! Молись і плач! Надходить суд господній! Горить, горить земля!

Вікторія (в несамовитому пориві хапає Порфирія за руку і підноситься на паперть). Дивись! Дивись! То — огнища червоних партизанів! Безбожників! Більшовиків! Вони глузують над твоїм богом! Над твоєю

вірою! Над твоїм комедіантським лахміттям! Так! Земля горить! І в цьому полум'ї згориш і ти разом із нами! Нікчемний блазень! (З силою одштовхує його від себе і біжить).

Порфирій падає на сходах паперти і лежить, як труп. Тихо. Чернечий хор.

Порфирій (підводиться). Боже! Боже! Де ж грім твоєї кари? (Несамовито). Чи може ти регочешся — разом із сатаною?! Ха-ха-ха...

Падає на паперть і б'ється в дикому, конвульсивному реготі.

8. ГУНИ НАСУВАЮТЬСЯ

Заля монастирського готелю. Темно. За вікнами — огні, постріли, метушня. Переляканий єфрейтор Щербак біжить через залю. Назустріч йому — Хома.

Єфрейтор. Стій! Хто такий?

Хома. Геть к чортовій матері!

Єфрейтор. Хомо!

Хома. А ти за яким дідьком?

Єфрейтор. Де генерал? Неприятель до бокових воріт насувається! Стрілять нічим!

Хома. Ура! Одчиняй ворота навстіж! (Біжить).

Єфрейтор (розгублений). Стривай! Хомо! Що за чорт? (Біжить).

Макуха та чернець Саватій — з великими лантухами.

Макуха. Неси, неси.

Саватій (зупиняється). Господи помилуй! Та хіба ж я верблюд?

Макуха. Е, якби ж то верблюд! Тоді я й сам би сів на тебе!

Саватій. Сидоре Макаровичу! Не можна ж до безчувствія знушаться над рабом божим!

Макуха. Ну скажіть на милість! А ковбаси московські з цього лантуха хто пожер? Га? (Хапає за в'язи). Та я тобі тут і бельбухи випущу! Волочи, руда собако! Хіба не бачиш, що робиться?

Саватій. Боже милосердний, за що на мене напасть така?

Макуха. Ну-ну! Бог, мабуть, мудріший за тебе!

Волочуть лантухи далі. Назустріч їм — генерал і єфрейтор.

Генерал (застібається на ході). Що це?

Макуха. Та це ж я! Ху, ти боже мій! Аж упрів!

Генерал. Якого ж ви диявола тут? Ми ж умовилися: о чет-вертій годині — на башті!

Макуха. Чого ж я там сидітиму, як дурень на печі? Вже ж п'ята година!

Генерал. Значить — ви з башти?

Макуха. Авжеж! Попотарабанили б ви ці лантухи на башту та з башти! У мене аж сорочка на тілі облипла!

Саватій. Ох-хо-хо!

Генерал. А Хома — там?

Макуха. Та нема там нікого! Хоч до бога реви!

Генерал (з жахом). Як? Комендатура — порожня? А речі? А наш вантаж?

Єфрейтор. Ваше превосходительство! Хома тільки що тув був!

Генерал. Де?

Єфрейтор. От на тетому місці!

Генерал (несамовито). А комендатура — без вартових? Ух, собаки! Марш за мною!

Макуха (хапається за генерала). Ваше превосходительство! А мені ж куди?

Генерал. До чорта в зуби!

Біжить, Єфрейтор за ним.

Макуха. Ваше превосходительство! Ай, боже мій! Ну що ж це таке? (До Саватія). Бери мерщій лантух!

Саватій. Господи! Куди ж тепер?

Макуха. Побіжимо за генералом!

Саватій. Бог з вами! Сидоре Макаровичу! Я ж—чоловік немочний! А тут—не менш, як пудів чотири!

Макуха. Ну скажіть на милість! Чо-ти-ри! А ти з цих чотирьох скільки пожер? Га? (Кидається з кулаками). Та я тебе, сукиного сина...

Саватій. Ай! Ай! Рятуйте! (Тікає).

Макуха. Стій! Стій! (Женється).

Перелякана, напівгола вибігає баронеса, за нею — розкуйовджений Вавила.

Баронеса. Ах! Ах! (Натикається на Микушини лантухи і з диким криком падає на них). Ай-яй! Ай! Ай!

Вавила (перекидається через баронесу). Ка-ра-вул!

Макуха (повертається до залі). Хто тут? (В нестямі кидається до своїх лантухів). А-а! Розбій! Розбій! (Люто волочить баронесу).

Баронеса. Рятуйте! Рятуйте!

Вавила (до Макухи). Що ти робиш? Анахтема!

Макуха (роздивляється). Вавила! А бодай ти луснув!

Баронеса. Ох! Ох!

Макуха. Це ви, баронесо?

Баронеса. Хіба ж ви не бачите?

Макуха. Ну скажіть на милість! А я ж думав...

Баронеса. Вавило! Вавило! Рятуйте мене! Я ж ваша! На віки буду ваша!

Вавила (до Макухи). Що тут робиться? Бігають! Галасують...

Баронеса. Жах! Жах!

Макуха (з докором). Що робиться? Більшовики насуваються! А ти, лобуряко, коло баби вовтузишся!

Вавила (з жахом). Більшовики?!

Баронеса (хапається за Вавилу). Вавило! Не покидайте мене! Я ж—жінщина! Я люблю вас...

Макуха. Он бач! Гола, як руда миша, а розбою боїться! (До баронеси). Ось гетьте бо! Вавилі й без того діло найдеться! (До Вавили). Ось бери лишень цього лантуха! Ти ж за вола потягнеш!

Вавила. Куди? Нащо?

Макуха. Бери! Бери! У комендатуру! На башту! Генерал наказав! Мобілізація! (Цупить його до лантухів). Ну! Ну!

Баронеса (цупить до себе). Ах! Ах! Вавило! Милий...

Макуха. Та ну ж бо! Бери! (Постріли). Бач, як бухають! Тут кожна мить дорога!

Вавила (виривається). Та що ви? Показилися, чи що? Геть к лихій годині! (Біжить).

Баронеса (хапається за нього, волочиться). Стійте! Стійте! Ви ж казали... Боже! Боже...

Макуха. А щоб ти дуба дав! Проклятий бабій!

Баронеса (кидається до Макухи). Поможіть мені! Я ж не можу сама! Сидоре Макаровичу! Захуйте мене!

Макуха. Куди ж я тебе заховаю? В кешеню чи що?

Баронеса. У лъох! У башту! Куди хочете!

Макуха. Гаразд! Беріть цього лантуха! Я ж не донесу всього! Ось ну бо! Ельвіро Федорівно! Надміться! Я вам поможу! Ось ну-ну!

Баронеса (в нестямі волочить лантух). Ради бога! Ради бога... Ох! Ох...

Макуха. Так! Так! Тягніть! Тягніть!

Баронеса (раптом). А Мімі? Мімі! Мімі! (Стрімголов біжить назад).

Макуха (женеться за баронесою). Стривайте! Баронесо! (Повертається). Ну скажіть на милость. А щоб тебе чортяка забрала! Разом із твоєю сучкою. Ну що ти робитимеш з такими людьми. (Постріли). Ой-ой! (З дикою пожадливстю, руками й зубами, хапається за лантухи). О, боже мій... О не дай же мені загинути... О, поможи ж мені... Тут же увесь скарб мій... Нічого ж більш не залишилося... (З нелюдським зусиллям волочить лантухи назад).

Баронеса (з Мімі на руках) і Даша (з великими коробками) біжать через залю.

Даша (голосить). О, рятуйте ж мене! О, матінко ж моя...

Мімі жалібно скавулить.

Баронеса. Мерщій! Мерщій! (Пробігають).

Заля деякий час порожня. За вікнами — ще більша метушня, з огнями й пострілами. Княжна Вікторія кілька разів проходить через залю, зупиняється перед вікном і, як видно, дуже нервується якимсь чеканням. З других дверей тихенько прокрадається Хома.

Хома. Панночко!

Вікторія (здрігається). Хома! (Кидається до нього). Ну що? Кажіть.

Хома (подає ключ). Натє. Ледве не попався. Такий?

Вікторія (бере ключ). Так. Той самий. Мідяний. (Тисне Хомі руку).

Дякую. Дякую. (Знімає з пальця перстень). Візьміть, Хома. Нехай це буде вам на спомин...

Хома (бере перстень). Дякую, панночко. А що з ключем робити?

Вікторія. Нічого. Нічого... Тепер генерал у моїх руках.

Хома. А ви в чиїх?

Вікторія. Я? В руках долі.

Хома. Ну, а доля — в наших руках! Значить — ура і більш нічого! Ха-ха-ха...

Вікторія. Стривайте, Хомо. Ви не бачили пана Себастьяна?

Хома. Ні. Та хіба тепер побачиш кого-небудь? Такий гармидер, що сам себе загубиш.

Вікторія. А наші — ще бороняться?

Хома. Ваші — боряться. Тільки табак їхнє діло: стрілять нічим. А до того ж і манахи — як пук — так і геп на землю. Ха-ха-ха...

Вікторія. Хома! Ви — раді нашій загибелі?

Хома. Ех, панночко! І жаль мене бере... а тільки ж така математика виходить, що пропадать вам і більш нічого!

Вікторія (задумано). Значить — до ранку... А там — нові люди... нове життя...

Хома. Вибачте, панночко... Коли що станеться... Ви самі бачите... Не можна ж таку гідру на світі держати!

Вікторія. Бачу, Хома... Бачу... (Далеко — кулемет). Прощайте. Дякую — за щирість.

Хома. Та я — що ж... На те і революція... Бач, як палять!

Вікторія. Ну, йдіть! Ідіть! А як побачите Себастьяна — нехай біжить сюди! До мене!

Хома. Єсть, панночко!

Розходяться: Вікторія — праворуч, Хома — ліворуч. Назустріч Хомі — Даша.

Хома. Дашка! Де тебе чорти носять?

Даша (з плачем). Ой, рятуйте ж мене!

Хома. Я ж тобі казав: сиди дома й більш нічого!

Даша. Як же сидіти, коли баронеса...

Хома. Та плюнь ти на твою баронесу!

Даша. Забула, бач, торбинку з дзеркальцем та пудрою! От і біжи їй по торбинку!

Хома. Одставить пудру! Ніяких баронес! Сядь на куховарні і сиди! Не бійся нічого! Завтра ми самі баронами будемо! Наша берють!

Даша. Ох, якби то! Я вже ніг під собою не чую...

Хома. Марш, марш на куховарню! Ні, стривай! Дай сюди руку! (Бере руку й надіває перстень). Бач! Як зірка горить! Ха-ха-ха!

Даша. Перстень! Та який же хороший! Де ти дістав його?

Хома. Е, довго розказувать! Носи та мене згадуй!

Даша. Та ну його! Може який хапаний...

Хома (ображено). Що? Та я за тетой перстень мало що голову не загубив! А вона — хапаний! Ех ти, несознательний лімент!

Даша. Та що ти, Хомо! То ж я так...

Хома. Ну, котись, котись, на куховарню!

Даша. А ти ж куди?

Хома. Я? (Витягає з кешені червоний бант і прив'язує його на грудях). Ось куди! Я давно його в кешені ношу! А тетую пакость — к чортовій матері! (Зриває погони).

В цей момент — генерал.

Генерал. Хома! Ти що робиш? (Хапається за револьвер). Погони зриваєш?

Хома (прожогом кидається через вікно в темряву). Єсть, ваш-дітсво! Генерал (стріляє). Собака!

Даша з криком біжить із залі. Княжна Вікторія вибігає на постріл.

Вікторія. Це ви, генерале?

Генерал (несамовитий). Тут сам диявол голову загубить! Жодного наказу не виконують! Ховаються по кутках! Зраджують! Проклята наволоч!

Вікторія. Де Себастьян?

Генерал. На біса мені ваш Себастьян?

Вікторія. Я передам йому батькове місце!

Генерал. Де? Що ви городите?

Вікторія. На вашому катері, генерале! Адже він — готовий?

Генерал. Одчепіться ви від мене! (Хоче йти).

Вікторія (стає перед генералом). Генерале! Я хочу одержати те, що мені належить! Два місця на катері!

Генерал. Абсурд, княжно! Це — війна, а не любовний роман! Геть з дороги! (Грубим рухом одкидає княжну на підлогу й виходить).

Княжна (підводиться). Так, генерале... Це — війна... Горе переможеним! Ха-ха-ха... (Виходить).

Тихо. З'являється Себаст'ян: мертво-блідий, забруджений, покошланий. Робить кілька кроків. Похитується, ніби п'яний. Опускається обважнілим тілом на стілець. Устається поглядом в одну точку і сидить нерухомий.

Себаст'ян (тихо, без руху, ніби крізь сон). Барон Теодор — Себаст'ян фон-Тільбаум... скінчив своє життя... на двадцять дев'ятому році...

Закривається руками і здригується в безпорадному риданні. Потім, як наелектризований, схоплюється, кидається до вікна і в дикому шаленстві б'ється об стіну ногами, кулаками, головою...

Себаст'ян. Прокляття! Прокляття!

Раптом одсажується, прислухається.

Себаст'ян (шепоче). Гуни насуваються... Лізуть... лізуть...

Тремтячими руками витягає з кешені револьвер і тулить до скроні.

Себаст'ян. Кінець... Кінець!

Стріляє і падає. Кілька конвульсивних рухів — і смерть. Княжна Вікторія вибігає на постріл, обдивляється навколо, кидається до трупу.

Вікторія. Себаст'ян! (З жахом одсажується). Мертвий!

9. ТАНЕЦЬ МІДЯНОГО КЛЮЧА

Вежа святого Аристарха (як і в 6-й одміні). По кутках — купи коштовних речей (переважно церковних) запакованих і незапакованих. За вікном розжеврюється ранок. Генерал Букалов стоїть перед одчиненим вікном і напружено дивиться в польовий бінокль. Єфрейтор Щербак хапком пакує речі.

Генерал (не одриваючись од біноклю). Готово, Щербак?

Єфрейтор. Зараз, ваше превосходительство!

Генерал. Ну кінчай! Кінчай! Ця наволоч може що-години. (Одривається од біноклю). А чому архімандрита нема? Ти ж бачив його?

Єфрейтор. Бачив, ваше превосходительство: богу молилися. Казали — зараз придуть!

Генерал. Ат, чорт! За кожним нянькою ходи! (Вовтузиться коло речей). А катер — наготові?

Єфрейтор. Готовий! Ще з вечора!

Генерал. Бензину досить?

Єфрейтор. Вистачить! А коли що — можна й вітрило підняти. Вітер — ходовий!

Генерал. Ну, гаразд! Волочи речі!

Єфрейтор. Ваше превосходительство! Усього не забрать: катерочек поганенький.

Генерал. Бери те, що запаковано! Тільки хутчіш, Щербак! Ради бога хутчіш!

Єфрейтор. Дозвольте — ключ?

Генерал (лізе в бокову кешеню). Що за диявол! Я ж учора на твоїх очах — поклав його в цю кешеню...

Єфрейтор. Дістательно...

Генерал. Де ж він дівся? І кешеня — ціла... (Тремтячими руками шукає в інших кешенях). Нема... Нема... Що ж це таке?

Єфрейтор. Може висунувся, як спать лягали? Дозвольте побіжати — коло ліжка пошукаги?

Генерал (з жахливим догадом). А може?... Ні ні! (Кричить). Цього не може бути! Цього ніякий диявол не допустить! (Стрімголов кидається в двері).

Єфрейтор. Ваше превосходительство!

Генерал (з того боку). Зараз! Зараз!

Єфрейтор. Ах ти ж, бідна головонько! Таки досидимосся до біди...

На сходах чути гуркіт.

Єфрейтор (кидається до дверей). Хто там?

Макуха (по той бік). Я! Я!

Єфрейтор. Сидір Макарович?

Макуха. Да! Да! Ну йди ж бо сюди! Поможи!

Єфрейтор виходить і через деякий час повертається з Макухою та його лантухами.

Макуха (мокий од поту, важко опускається на лантух і витирається хусткою). Ху! Насилу доперся! Аж у животі болить! А куди ж то генерал побіг?

Єфрейтор. Та тут — біда: ключ загубився!

Макуха. Як? Од потайних дверей?

Єфрейтор. Нуда!

Макуха. Ог тобі й раз. Що ж тепер робити?

Єфрейтор. Та що ж — як на мене — двері висадить!

Макуха. А генерал що?

Єфрейтор. Та нічого: побіг шукать! А тут — того й дивись — більшовицька сарана наскочить!

Макуха. А може ми — без генерала дамо тягу? Га? Адже ти тямий, як там коло катера ходить?

Єфрейтор. Я виріс на воді!

Макуха. Ну от! На біса ж нам той генерал? Через нього тільки халепи наберемосся!

Єфрейтор. Та ні... Як же... А коли... дасть бог — государя настановлять — що ж тоді? Хоч не вертайся додому! А в мене ж — хата й земельки десятин двадцять п'ять...

Макуха. Ну то що ж? Нехай тільки царя наставлять! А там — я тебе зараз же до себе на цегельню заберу! Прикашиком будеш! Йй-богу! Ідьмо! Генерал може й не вернеться, а ми будемо гави ловить!

Єфрейтор (Вагається). А як наскочить?

Макуха. Ай, чудака ж ти! Ну скажеш, що наказу не діждався!

Єфрейтор. Ну як же можна? Дисципліна...

Макуха. Та на біса тобі та дисципліна! (Цупить його до дверей). Я тобі за це — кажи: скільки візьмеш?

Єфрейтор. Та що ви?

Макуха. Е, щоб довго не балакати — десять червінців — хочеш? Генерал править з мене сто золотих, та то дурниця. Хіба ж таки можна? Бери десять! Ти ж тільки подумай: сто карбованців чистим золотом! Та ще ж і на тім світі господь за добре діло нагородить...

Баронеса з Мімі й коробками.

Макуха. Тьфу! щоб ти провалилася!

Баронеса (до Макухи). І ви тут? Ах, як це приємно! Хоч одна близька людина!

Макуха. Он бач!

Баронеса. Усі ж, усі мене покинули! Ні Себастьяна! Ні генерала! Ні отця Вавили! Навіть Даша пішла по редикюль і не вернулася! Сама Мімі! (з плачем). Ах! Який жорстокий світ!

Макуха. І—і, завела! (До Єфрейтора). Ну чого ж ти стовбичиш? Біжи! Біжи!

Єфрейтор виходить.

Баронеса. Сидоре Макаровичу! Що буде з нами? Невже ж немає виходу?

Макуха. Чому нема? Є! (Показує на вікно). Он, подивіться!

Баронеса (висовується у вікно). Боже! Яка страшна безодня! У мене голова крутиться!

Макуха. Ото ж забирайтеся відціль! А то будете за вікном з вашою Мімі!

Баронеса. Куди ж ми дінемося? А ви? Сидоре Макаровичу! Я нікуди не піду од вас!

Макуха. Ну скажіть на милість! Тепер і вона до Сидора Макаровича! А як за вечерю платить, так і такий і сякий. А з лантухами хто покинув мене? Га?

Баронеса. Боже мій! Я ж дама!

Макуха. Он бач! Дама! Так ти за трьох чоловіків потягнеш! (Насувається). Геть відціль, доки я не розсердився!

Баронеса (кидається на коліна). Сидоре Макаровичу! Пробачте мені! Не губіть мене! Я ж одна лишилася...

На порозі з'являється княжна Вікторія

Макуха (одбивається од баронеси). Та що я вам таке? Чого ви до мене причепились? Одсахніться! (Побачивши Вікторію). Ще одна! А щоб ви показалися!

Вікторія (рішуче підходить до Макухи і раптом одвертається). Підлий варвар!

Макуха. Ну скажіть на милість!

Вікторія (до баронеси). А ви— на колінях? Перед ким?

Баронеса. Ах, та чере! Мене покинули... Мене ображають... Я гину... гину...

Вікторія (гаряче). А нащо жити? Мені— йому— вам? Нащо?

Макуха. Як то нащо? Та в мене до трьохсот десятин землі! Та ще ж яка земля— рівна, як на столі! Чернозем! А цегельня— на цілий повіт! Хе! Нащо жити!

Вікторія. І це— все, чим виправдується ваше життя? Та ще коли? В який момент? Ха-ха-ха! Навіть Мімі могла б сказати щось цікавіше!

Чути, як хтось біжить по сходах.

Макуха. А цитьте!

Всі дослухаються. Далеко— переможний масовий крик— „Ура. Ура.“ Макуха кидається до дверей. Баронеса за Макухою. Назустріч їм— генерал: блідий, тремтячий, з звірячим жахом в очах.

Генерал. Більшовики прорвалися! Ламайте двері! Де Щербак? (Хапається за речі).

Макуха. Там! Там! (Волочить лантухи). Ой, боже мій! Ой, не доведи ж мене...

Баронеса (метушиться). Куди? Куди ви? Сидоре Макаровичу! Генерале! Не покидайте ж мене! (Мімі славчить).

Генерал (з револьвером одбивається од баронеси). Я буду стрілять!

Вікторія (кидається до вікна, на лутку). Стійте, стійте! Мідяний ключ — ось де. (Перегинається з вікна з ключем у руці).

На один момент — тиша — нерухомість.

Генерал Ти? Украла! (Кидається до княжни).

Вікторія (одсакується назад). Стій, ні кроку далі!

Генерал (зупиняється, сичить). Задушу...

Вікторія. Єдиний рух — і ключ буде за вікном!

Генерал. Чого ж ти хочеш? Ми ж гинемо...

Вікторія (в екстазі). На коліна!

Генерал корчиться, опускається на коліна.

Вікторія (до Макухи). І ти! І ти!

Макуха (тихо). Ну скажіть на милость!

Становиться на коліна. Перелякана баронеса — теж.

Вікторія (впивається в них поглядом). У, гади! І ви хочете тікати... жити... По всьому тому — що було?! Ха-ха-ха... (З ключем в руках кидається на той бік вікна).

Покрик жаху — рух до вікна.

Генерал. Ключ! Ключ! Безумна! (Стріляє у слід княжні).

В цей момент — на порозі Хома і кілька партизанів з гвинтовками.

Хома. Руки вгору!

Баронеса. Ах! (Падає непритомна).

Генерал і Макуха піднімають руки

Хома. Ваш — дітсво! Дозвольте доложити: міжнародня гідра — в наших руках! З усім барахлом! Дозвольте ваш ліворверчик і пожалуйте в одставочку! На вічний покой!

Генерал (з рухом до Хоми). Мер-р-зотник...

Хома (націляється в нього гвинтовкою). Їсть, ваш — дітсво!